

Martha C. Nussbaum

Per una justícia social bàsica

“La dignitat humana és un valor sagrat que ha de ser respectat en tot moment.”

Distingir el filòsof genuí del sofista és difícil. Marx va proposar la noció de *ideòleg* per referir-se no al filòsof, sinó a l'intel·lectual que lliura la batalla per la revolució en el camp de les idees. Més tard Gramsci, filòsof italià marxista, proposarà la noció de *intel·lectual orgànic* per referir-se als ideòlegs que lluiten no a favor de la revolució, sinó en contra, en defensa del poder en cada cas vigent.

Sofistes i ideòlegs no són filòsofs però ho semblen. Com podem distingir els uns dels altres? Ens falta perspectiva per determinar quins dels autors que ara mateix produeixen obres pretesament filosòfiques quedaran com els pensadors més destacats del nostre temps.

Un dels autors actualment més reconeguts a nivell internacional és Martha C. Nussbaum [1947], pensadora novaïorquesa. I el fet que sigui anglosaxona no és pas una dada irrellevant. La seva posició teòrica és hereva de la tradició liberal, que ella reformula a partir d'una lectura personal de la filosofia aristotèlica. La seva originalitat no es troba, doncs, en la seva doctrina filosòfica, sinó en l'*aplicació pràctica d'aquesta posició teòrica a la consideració d'un problema concret*.

És difícil caracteritzar breument el context actual. Limitem-nos a constatar que, després de la caiguda del mur de Berlín el 1989, la mentalitat anglosaxona s'ha imposat a tot arreu, fins i tot en la cultura popular. L'animalisme (Peter Singer, australià), l'antiespecisme (Richard Ryder, britànic), l'antihumanisme d'arrel emotivista (David Benatar, sud-africà), la teoria queer (Judith Butler, nord-americana), etc., totes aquestes doctrines que marquen *l'air du temps* venen del món anglosaxó (tot i que Butler tingui com a antecedent el filòsof francès Michel Foucault).

Totes aquestes posicions teòriques suposen en un sentit o en un altre una ruptura amb el projecte il·lustrat i són, en aquest sentit, postmodernes. La de Martha C. Nussbaum constitueix, en canvi, un esforç per mantenir, dins de la tradició liberal, la vella pretensió que la teoria pugui encara, *dins d'uns certs límits*, il·luminar l'acció.

12

I PLANTEJAMENT

1

Una pensadora reconeguda 388

2

Pensar la justícia social bàsica
des del concret 389

II UN NOU ENFOCAMENT

3

L'enfocament de les capacitats 392

4

Crítica dels enfocaments
alternatius 399

5

El problema de la implementació 405

6

Conclusió 407

1 Una pensadora reconeguda

I. PLANTEJAMENT

L'economista bengalí Amartya Sen (1933) és el primer que va proposar la noció de *capacitats* per reformular els indicadors del grau de benestar d'una societat. Es tracta de les capacitats de què disposa efectivament cada persona per convertir els seus drets en llibertats reals.

Aquest plantejament atén la *llibertat positiva* i no només la *llibertat negativa*. La llibertat negativa és la que es deriva de la no interferència de l'Estat: el poder polític no et diu el que has de fer, i en aquest sentit ets lliure. Ara bé, durant la fam de Bengala del 1943, provocada per una sèrie de factors relacionats amb la Segona Guerra Mundial, els pagesos no tenien pas prohibit comprar aliments, de manera que conservaven intacta la seva llibertat negativa, però no hi havia res a comprar (entre altres raons pel desviament dels aliments cap a les tropes), de manera que no tenien la llibertat positiva de comprar res.

La seva noció de justícia és un esforç per donar compte de la complexitat de la situació dels individus en cada societat des d'un socialisme moderat o, el que potser és el mateix, des d'un liberalisme moderat. La posició de Sen és, així, una correcció del que Nussbaum anomenarà "liberalisme econòmic llibertari".

- 1 Posa dos exemples que permetin distingir els conceptes de llibertat negativa i llibertat positiva tal com els explica Amartya Sen.

1.1 Breu semblança biogràfica

Nascuda a Nova York l'any 1947 en el si d'una família de classe alta protestant, Martha Craven va estudiar teatre i llengües clàssiques a la Universitat de Nova York i, després, Filosofia i Dret a Harvard, on es va doctorar de Dret i Ètica l'any 1975. Casada el 1969 amb el lingüista jueu Alan Nussbaum, amb qui va tenir una filla, se'n va divorciar el 1987. En aquests anys es va convertir al judaisme.

En la seva joventut, el seu activisme a favor dels drets civils la va enfrontar al seu pare, d'ideologia fortament conservadora. Als anys setanta i vuitanta, va ser professora de filosofia i lletres clàssiques a les universitats de Harvard, Brown, Oxford i Chicago. L'èxit del seu llibre *La fragilitat del bé: fortuna i ètica en la tragèdia i la filosofia gregues* la va convertir en una personalitat influent en el camp de les ciències socials. Davant el suposat idealisme de Plató, Nussbaum reivindica la superioritat d'Aristòtil per la seva consideració de la fragilitat humana. És una idea fonamental en tot el seu treball posterior, ja que les correccions que fa a la noció de dignitat de l'estoïcisme, o a certes versions de l'utilitarisme, o a la teoria de la justícia de Rawls o a totes les doctrines amb les quals entra en diàleg, prenen sempre en consideració la concepció aristotèlica de la vulnerabilitat humana.

A partir dels anys vuitanta, l'autora va començar a treballar en col·laboració amb l'economista indi **Amartya Sen** (premi Nobel d'Economia el 1998) en temes relacionats amb el desenvolupament i l'ètica. En la teoria de les capacitats que tots dos elaboren, Nussbaum troba la base sobre la qual abordar tot de problemes que afecten la humanitat actual: el feminisme, el medi ambient, els drets dels animals, el multiculturalisme, la relació entre raó i emocions, etc.

1.2 Reconeixements i influència

Al seu país va obtenir ben aviat un èxit mediàtic que va fer que sortís en programes de ràdio i televisió i que fos aclamada per la premsa escrita com una de les pensadores del moment. Aquest èxit mediàtic va anar acompanyat del reconeixement acadèmic. Nomenada *doctora honoris causa* per més de trenta universitats, ha obtingut nombrosos premis internacionals, inclosos el Premi Princesa d'Astúries de Ciències Socials (2012) i el Premi Balzan de Filosofia Moral (2022), entre molts d'altres.

Fruit d'aquest reconeixement internacional, ha estat cridada a col·laborar amb les Nacions Unides en el si de l'Institut Mundial de Recerques d'Economia del Desenvolupament, així com en diverses institucions acadèmiques de prestigi del seu país. La influència de les seves aportacions teòriques en les polítiques concretes d'institucions de renom internacional fa que l'estudi de la seva obra sigui pertinent.

2.1 La decepció original

Des que organismes internacionals usen indicadors quantitatius per determinar la qualitat de vida als diferents països a fi d'orientar polítiques del benestar, els economistes han partit d'una idea que, a criteri de Nussbaum, distorsiona l'experiència real de la gent. Segons aquesta idea, la qualitat de vida d'un país millora només quan s'incrementa el seu producte interior brut (PIB, la suma de tots els béns i serveis finals produïts durant un període determinat).

Per a l'autora, atendre només aquest indicador porta a donar una bona puntuació en qualitat de vida a països en els quals perviuen desigualtats intolerables. Atès el prestigi internacional que aquestes qualificacions atorguen, aquests països dediquen tots els seus esforços a incrementar el creixement econòmic sense preocupar-se en absolut de les condicions de vida dels seus súbdits més pobres.

Interpretar la realitat política i social des d'aquest indicador, com es fa habitualment encara avui dia, porta a tergiversar la realitat i a perpetuar situacions d'injustícia social.

2.2 Una contrateoria per redefinir les prioritats

Cal defensar un altre paradigma teòric per a les polítiques del desenvolupament, un que permeti canviar de veritat l'experiència real de tots els habitants d'un país. És l'enfocament de les capacitats.

Aquest paradigma parteix d'una pregunta molt simple: *Què són realment capaces de fer i de ser les persones? Quines oportunitats reals tenen a la seva disposició per fer o ser el que poden arribar a fer o ser?*

A pesar de la seva simplicitat, aquesta pregunta ens obre a la complexitat de les situacions concretes en què viuen les persones. Com que les possibilitats reals de millora depenen d'una pluralitat de factors interconnectats, i no pas d'un de sol, que l'enfocament de les capacitats doni compte d'aquesta complexitat i permeti, així, orientar polítiques públiques efectives per millorar *realment* la qualitat de vida de la gent és el que el fa superior als plantejaments anteriors:

"Les teories dominants que han orientat històricament la decisió política en aquest àmbit han canalitzat la política cap a eleccions que són errònies des del mateix punt de vista d'una sèrie de valors humans àmpliament compartits en tot el món (com el respecte de la igualtat i de la dignitat). Necessitem una 'contrateoria' que qüestionï aquestes teories, una contrateoria per trobar fórmules noves d'articulació del món del desenvolupament que ens indiquin un catàleg diferent de prioritats i una nova manera d'ordenar-les. L'enfocament de les capacitats és la contrateoria que necessitem en aquesta era de problemes humans urgents i de desigualtats injustificables."

Fixa't en la fotografia. Si l'home de dins de l'establiment, en un moment donat, té prou poder adquisitiu per consumir mig pollastre al dia i la dona del carrer no en pot consumir cap, l'estadística dirà que en la societat que formen tots dos cada individu pot consumir de mitjana un quart de pollastre al dia. Si la situació econòmica del primer millora substancialment i arriba a poder consumir dos pollastres al dia, sense que res no canviï per a la dona, l'estadística dirà que, de mitjana, cada membre d'aquesta petita societat pot consumir un pollastre al dia.

Passar d'un quart de pollastre al dia a un pollastre sencer al dia de mitjana suposa, realment, per a la societat formada per tots dos individus un progrés econòmic impressionant. I, tanmateix, afirmar que la societat que formen tots dos ha progressat és clarament fals i injust.

La crítica de Nussbaum és, doncs, ben senzilla: atendre només el PIB per mesurar l'increment de qualitat de vida d'una societat és erroni i injust, perquè no permet assegurar que hagi millorat la qualitat de vida de tots els membres d'aquesta societat. Encara pitjor: en convidar a considerar només aquest indicador, aquest plantejament sembla convidar en la pràctica a oblidar-se dels més desfavorits. Cal, doncs, una altra manera de considerar les coses.

- 2 Segons Martha Nussbaum, els governs són sensibles al prestigi internacional derivat de les qualificacions que els atorguen institucions internacionals com ara l'OCDE, de manera que només implementen polítiques per tenir bons resultats en aquests rànquings. Penses que això és tota la veritat? O creus que hi ha altres factors, com els conflictes socials a l'interior del propi país, que poden tenir tant o més pes en el disseny de polítiques econòmiques i socials?

El cas de Vasanti mostra que la qualitat de vida depèn de molts factors, entre els quals hi ha la possibilitat d'accedir a activitats d'oci i relacions d'amistat, factors històricament desatesos pels plantejaments teòrics que pretenen mesurar el benestar d'un país.

Més enllà de la producció de riquesa, quines polítiques concretes servirien per posar les condicions perquè tothom disposés realment d'aquestes oportunitats?

Nussbaum no proposa encara cap resposta a aquesta pregunta, però sí que posa altres exemples en relació amb el tema de l'educació. Explica, per exemple, que, encara que a l'Índia és obligatori que els nens i les nenes vagin a escola fins a certa edat, moltes famílies no els hi duen perquè depenen del seu treball per subsistir. Per aquest motiu, el Tribunal Suprem de l'Índia ha ordenat a tots els centres educatius que ofereixin a tots els alumnes un dinar nutritiu que contingui un mínim de 350 calories i 18 grams de proteïnes, per proporcionar a les famílies pobres un incentiu econòmic per escolaritzar els fills. Es tracta d'un exemple de com una mesura que no millora de manera automàtica la riquesa del país pot, tanmateix, ser decisiva per millorar la qualitat de vida a mitjà termini.

- 3 La llista de factors en els quals ens fa pensar el cas de Vasanti, com la numeraries en ordre de prioritats? Creus que hi ha factors que s'impliquen i, doncs, que forçosament s'han de donar junts? Quins?

2.3 Decisió metodològica: l'atenció als casos concrets

La filosofia ha d'ajudar de manera concreta i efectiva a millorar la vida de les persones. Però la vida de les persones està condicionada per una pluralitat de factors que defineixen el marc de les seves possibilitats *reals*. Una teoria per a la millora de les societats en vies de desenvolupament (en cert sentit ho són totes) ha de començar considerant detingudament casos particulars que permetin veure bé tots els factors que possibiliten la millora de les condicions de vida.

L'obra que estem considerant, *Crear capacitats* (2011), comença descrivint el cas de Vasanti, una dona índia de l'estat de Gujarat. Desnodrida, maltractada pel seu marit, que era addicte al joc i a l'alcohol, i sense fills que poguessin ajudar-la (el marit s'havia fet una vasectomia a canvi d'un incentiu econòmic promogut pel govern de Gujarat), la seva situació de pobresa i maltractament se li va fer insuportable i va decidir divorciar-se. Els germans la van acollir de nou a la llar familiar (cosa que no passa sempre) i li van fer un préstec per comprar-se una màquina de cosir, amb la qual va poder teixir i tenir els seus primers ingressos. Gràcies al crèdit que li va donar la SEWA, una ONG fundada per Ela Bhatt i que uneix totes les dones empleades en el tèxtil, Vasanti va poder prosperar i, després, es va incorporar en aquesta organització com a activista per ajudar altres dones. A pesar de ser de la casta braman, Vasanti era pobra i analfabeta.

Quin enfocament teòric pot aclarir els trets més significatius de la situació de Vasanti, a fi de dissenyar polítiques que en el futur puguin ajudar altres dones en la seva mateixa situació?

2.4 La complexitat d'una situació opressiva

Si estem interessats en les persones, i no només en teories econòmiques, el cas de Vasanti ens revela la importància de tots aquests factors: 1) la desnutrició (fruit de la pobresa però també de la discriminació de gènere); 2) la legislació en temes de propietat i herència, que discrimina les dones; 3) l'analfabetisme (falta d'educació); 4) la violència domèstica; 5) l'accés o falta d'accés al crèdit; 6) la impossibilitat de tenir amics i amigues per part de les dones en una societat com aquesta (especialment les de les castes més baixes); 7) la impossibilitat de gaudir de cap activitat d'oci, i 8) la impossibilitat de controlar i planificar la pròpia vida.

El cas particular de Vasanti no permet considerar altres problemes, com l'homofòbia, o la defensa del medi ambient o la cura dels fills, però l'atenció a més casos particulars hauria d'ajudar-nos a completar la constel·lació de factors que una bona política de desenvolupament hauria de tenir en compte.

2.5 La inadequació dels enfocaments teòrics centrats en el PIB

Equiparar el progrés amb l'increment del PIB per càpita no respecta Vasanti com un ésser humà dotat de dignitat amb els mateixos drets que totes les altres persones. Si una inversió estrangera produeix riquesa en una regió d'un país però els pobres no se'n beneficien, caldrà valorar positivament l'augment de la riquesa, però en si mateixa no és garantia de justícia social.

Si les elits no es comprometen en polítiques de redistribució de la riquesa, res de tot això no millora: ni l'educació, ni la salut ni les condicions materials de vida de les persones més desfavorides. De manera que *la perspectiva convencional no atén les raons que fan que els pobres no puguin participar del mínim benestar desitjable i, de fet, desvia la nostra atenció d'aquestes raons en fer-nos pensar que les coses van a millor. I això val tant per a l'Índia com per als Estats Units i per a qualsevol altre país del món.*

2.6 Mesurar l'èxit en funció de les oportunitats

Cal, doncs, un enfocament que defineixi el rendiment i l'èxit de les polítiques del benestar en funció de les oportunitats reals que s'obren per a cada persona. I per això cal partir d'un nivell molt proper a la base social, prenent com a punt de partida els relats de les vides de persones reals i el significat humà que tenen per a aquestes els canvis de política.

Mesurar el benestar general d'una societat és convenient a fi de contrastar si les polítiques implementades són adequades, però en aquesta mesura cal tenir en compte *la pluralitat de factors que capaciten realment les persones.*

2.7 El perill de la circularitat en la determinació d'aquests factors

Com que tota descripció la fem a partir de certes intuïcions preliminars sobre el que és significatiu, quan escoltem testimonis caiem en un cert cercle, perquè parem atenció a unes coses i no pas a unes altres. Cal, doncs, escoltar els testimonis amb una actitud oberta i provar d'aprendre de les coses a les quals aquests donen importància i cal, també, ampliar la recerca i entrevistar més i més testimonis i activistes. La narració dels fets mai no és neutral, i per això cal atendre una pluralitat de relats i perspectives.

Tanmateix, adverteix Nussbaum, *la llista definitiva de les capacitats que cal promoure no l'ha elaborada inductivament, sobre la sola base de les entrevistes fetes. Aquestes entrevistes poden ratificar empíricament l'encert de la llista, però allò que orienta la seva elaboració és una certa comprensió de la dignitat i de les oportunitats de cada persona.* No hi ha cap circularitat, sinó una reflexió sobre què significa *tenir una vida digna*, objectiu compartit per tot ésser humà.

En *Temps difícils*, de Charles Dickens, Sissy Jupe (la nena que en el gravat parla amb Mr. Gradgrind i Mr. Bounderby), explica a la seva germanastra com es mostra de ruca a l'escola.

—I vet aquí que [el mestre] ens ha dit: "Mireu, aquesta aula on som és una nació. I en aquesta nació hi ha cinquanta milions de diners. ¿No és una nació pròspera, doncs? Noia número vint: ¿no és una nació pròspera, i no pots dir que vius en un estat ric?"

—I què li has contestat? —preguntà Louisa.

—Li he dit que no ho sabia, Miss Louisa. Que no podia saber si aquella era una nació pròspera i si jo vivia en un estat ric, si abans no esbrinava qui els tenia, tot aquells diners, i si a mi me'n tocava algun o no. Però es veu que això no tenia res a veure. Que no era d'això, en absolut, que es tractava.

—Sí que l'has feta bona, aquest cop, Sissy!

—Sí, Miss Louisa, ja ho veig, ara. Llavors Mr. M'Choakumchild ha dit que volia oferir-me una oportunitat de rescabalar-me, i ha dit: "Heus ací que aquesta classe és una ciutat immensa, d'un milió d'habitants, on només moren de gana, pels carrers, vint-i-cinc persones l'any. Què me'n dius, d'aquesta proporció?" I l'única cosa que se m'ha acudit de dir ha estat que per als qui es moren de gana tant se val que els altres siguin un milió com un milió de milions. I es veu que també l'he errada.

—I tant!

Nussbaum argumenta a favor de Sissy Jupe i en contra de la freda lògica utilitarista benthamiana de l'estadística dels seus educadors.

- 4 Per què Nussbaum diu que provar de determinar la llista de capacitats a partir de la descripció de casos concrets basada en el testimoni dels protagonistes porta a caure en un cercle viciós? Creus que aquest perill pot ser evitat? Justifica la teva resposta.

3 L'enfocament de les capacitats

II. UN NOU ENFOCAMENT

Salta a la vista que aquest tenista té les característiques físiques innates adequades per exercir aquest esport. Suposem, a més, que des de petit ha assistit a classes de tennis i, doncs, que ha adquirit tota la formació necessària per a la pràctica efectiva d'aquest esport. La suma de les seves qualitats innates i de les habilitats adquirides constitueixen les seves *capacitats interiors*.

Ara bé, amb només aquestes capacitats, pot jugar ja a tennis? És evident que no. Cal, a més, que es donin una sèrie de condicions materials que ja no depenen exclusivament de les seves capacitats personals, com ara viure en un país on la pràctica de l'esport sigui permesa, que pugui tenir accés al material necessari (pilotes, raquetes, calçat adequat, etc.), que es pugui guanyar prou bé la vida per disposar de temps d'oci i llogar una pista de tennis, que hagi pogut conrear amistats o fer-se soci d'un club on trobar altres jugadors, etc. Tots aquests elements ja no són *facultats personals* (*innates o adquirides*), sinó que depenen de l'entorn polític, social i econòmic.

Amb només les facultats personals (que sens dubte són necessàries), no n'hi ha prou. El que el capacitarà per jugar a tennis serà la combinació d'aquestes facultats amb les condicions materials proporcionades per les oportunitats que doni la seva realitat política, social i econòmica: el que capacita les persones per realitzar les seves possibilitats són, així doncs, les *capacitats combinades*.

- 5 De manera semblant al text que proposem en el peu de fotografia, inventa't dos exemples més que permetin entendre la complexitat de la noció de capacitat a partir de les capacitats internes (o personals) i de les combinades.

3.1 Capacitats: una teoria liberal de la justícia social bàsica

L'enfocament de les capacitats és una *forma particular d'avaluació de la qualitat de vida* (Amartya Sen) i una *teoria de la justícia social bàsica* (Nussbaum):

1. *Concep cada persona com un fi en si mateixa*: no es pregunta només pel benestar mitjà, sinó també per les *oportunitats de què disposa cada ésser humà*.
2. *Se centra en la llibertat o capacitat d'elecció*: entén que les societats han de promoure per als seus pobles un conjunt d'oportunitats o llibertats substancials que les persones, després, poden portar o no a la pràctica. La decisió de fer-ho és de cada persona. El seu plantejament és, doncs, *liberal*.
3. *És un enfocament pluralista pel que fa als valors*. Entén que hi ha capacitats diverses, no només des del punt de vista quantitatiu, sinó també des del punt de vista qualitatiu. Per mesurar el seu grau d'assoliment, no basta una sola escala numèrica, sinó que cal entendre cada capacitat d'acord amb la seva naturalesa pròpia.
4. *S'ocupa de la injustícia i les desigualtats estructurals, sobretot la falta de capacitats causada per la discriminació o la marginació*.
5. *Atribueix a l'Estat i a les polítiques públiques la responsabilitat principal per millorar la qualitat de vida de totes les persones, és a dir, les seves capacitats*.

3.2 Definició de capacitat: *capacitats internes (o personals) i capacitats combinades*

Les **capacitats** són la resposta a la pregunta "Què és capaç de fer i de ser aquesta persona?". Sen les anomena **llibertats substancials** o **positives**, i són un conjunt d'*oportunitats per escollir i actuar*.

No es tracta només de les habilitats que resideixen a l'interior de la persona. Algú que al seu país d'origen s'ha format com a metge, però, emigrat a un altre país, no està autoritzat legalment a exercir la seva professió, té intactes les seves *capacitats interiors o personals*, però la seva condició *política i social* l'incapacita per exercir-les. Essent *personalment capaç*, roman *incapacitat*.

Les capacitats deriven, per tant, de la combinació de les **capacitats internes** i les **possibilitats reals** que ofereix l'entorn social, polític i econòmic. Són, doncs, **capacitats combinades**: les oportunitats que *de fet* ofereix la suma de totes dues coses.

Les capacitats internes inclouen les *aptituds innates* de les persones però també la seva *formació*, i aquesta està en funció de les condicions materials de vida i l'educació rebuda. Les capacitats internes són *dinàmiques*, perquè en un entorn favorable les persones es poden formar tota la vida.

3.3 Importància de la distinció entre capacitats internes i capacitats combinades

Les **capacitats internes** són, doncs, els trets i les aptituds entrenades i desenvolupades en interacció amb l'entorn social, econòmic, familiar i polític. No ateny només allò que et capacita per exercir una professió, sinó també l'habilitat política apresada que et fa capaç de participar en la vida política del teu país i vetllar pel respecte dels teus drets o la confiança en tu mateix que et permet tirar endavant.

Una societat que vulgui ser justa ha de *defensar el desenvolupament de les capacitats internes* a través de l'educació, dels recursos necessaris per potenciar la salut física i mental, del suport a les famílies, etc. Però amb això no n'hi ha prou. La societat té també *una altra tasca a fer, orientada a les capacitats combinades*. Si no ho fes, podria estar produint adequadament les capacitats internes dels seus habitants, però, al mateix temps, per motius diversos, podria estar impedit a aquestes persones l'oportunitat de funcionar d'acord amb aquestes capacitats. Així, per exemple, hi ha països on el sistema educatiu forma bé les persones per fer-les capaces d'expressar les seves pròpies idees, però on, alhora, es prohibeix la llibertat d'expressió.

Per tant, tot i que unes i altres capacitats estan en bona mesura interconnectades, és important distingir-les per poder analitzar la situació real de cada societat i proposar mesures concretes de millora.

3.4 El caràcter necessari però insuficient de les capacitats internes

Hem vist que hi pot haver capacitats personals sense possibilitat d'exercir-les. Però també pot passar el cas contrari: hi pot haver països on la legislació permeti la lliure expressió del pensament i, doncs, la crítica al govern, i on, tanmateix, el caràcter deficient del seu sistema educatiu faci que la majoria de la població no sigui capaç d'expressar-se amb sentit crític i pronunciar-se públicament sobre allò que la perjudica. És el que passa en alguns estats de l'Índia.

Així doncs, no hi pot haver capacitats combinades si abans no hi ha capacitats internes. No basta que en determinats països es creïn contextos per a la llibertat d'elecció en molts àmbits si, malgrat això, un gruix important de la població no té la formació adequada per aprofitar aquests contextos per a l'exercici efectiu de la seva llibertat. No cal dir que, quan això passa, no afecta pas les elits, sinó només els pobres i marginats.

Podem afegir que les capacitats internes es poden perdre, per falta de pràctica, si no es donen les condicions per al seu exercici. Veiem així, un cop més, que les capacitats internes són dinàmiques i que la frontera entre els dos tipus de capacitats no és diàfana.

Immigrant al nostre país, és molt probable que la noia d'aquesta fotografia tingui totes les capacitats internes per participar en la vida política del país, per exemple votant amb criteri en les eleccions generals. Pot ser, també, que sigui apta per aspirar a aprovar unes oposicions per ser bombera o policia. I, tanmateix, la seva condició d'estrangera, provocada per la lentitud amb què tenen lloc els tràmits per obtenir la nacionalitat espanyola, fa que, a la pràctica, ni pugui exercir de ciutadana de ple dret en les eleccions ni pugui aspirar a formar part del funcionariat de l'Estat en cap dels seus cossos.

- 6 Descriu en termes de capacitats internes i combinades el cas d'una persona de fe cristiana a l'Afganistan.
- 7 Descriu en termes de capacitats internes i combinades el cas d'un enginyer palestí a la franja de Gaza a l'actualitat (any 2025).
- 8 Descriu en termes de capacitats internes i de capacitats combinades un cas de la teva pròpia collita.
- 9 En els exemples anteriors, fixa't que les condicions externes que limiten les capacitats (les lleis, la pobresa, la guerra, etc.) poden ser diverses. Intenta fer una llista de totes les possibilitats (polítiques, socials i econòmiques).

Quan s'enfronta al problema de la igualtat de drets en persones amb capacitats bàsiques diferents, Nussbaum exclou les persones anencefàliques, les que es troben en estat vegetatiu permanent.

Més avall dirà que "l'enfocament de les capacitats no és una teoria sobre el que la naturalesa humana és o no és". Com que el criteri últim per determinar qui té drets és la capacitat de fer, ens podem preguntar si l'autora és del tot sincera quan inclou en la seva fórmula la capacitat de ser. O potser no es refereix a ser plenament humà, sinó simplement a ser advocat, o teixidor, o paleta, o regidor de l'ajuntament, etc.? Però, per ser totes aquestes coses, no cal primer ser humà? I una persona anencefàlica (l'expressió "persona anencefàlica" és la que fa servir la mateixa autora), no és plenament humana pel sol fet de ser persona?

Potser aquesta reflexió no ateny a la qüestió política, sinó a la qüestió ontològica i, en darrer terme, ètica, però sembla pertinent preguntar si la dona de la fotografia, fins i tot si està en estat vegetatiu permanent, és o no és persona humana dotada de drets. En particular: si en el passat no va signar un document demanant l'eutanàsia en cas de quedar en aquest estat, té dret que l'Estat es continuï ocupant de la seva salut? O és només un tros de carn sense dignitat humana?

10 Creus que allò que som s'identifica amb allò que fem? Si creus que no, què fonamenta què: el ser o el fer?

3.5 Les capacitats bàsiques i el desenvolupament humà

Les capacitats internes es poden adquirir a partir de les qualitats innates de la persona. Si té sentit parlar de desenvolupament humà és precisament perquè les persones tenen, cadascuna, un potencial innat a desenvolupar. L'enfocament de les capacitats està influït així per la perspectiva filosòfica que se centra en la idea de desplegament i realització humana, tal com la trobem en Aristòtil, Stuart Mill o Rabindranath Tagore.

Quan un individu no pot desplegar tot el seu potencial, és, segons Adam Smith, com si se'l mutilés o se'l deformés. Atesa la importància de les qualitats innates que cal fer florir, Nussbaum proposa anomenar-les **capacitats bàsiques**. No depenen només de l'ADN, sinó de molts altres factors, com ara la nutrició materna o l'experiència prenatal. A més, les seves possibilitats de desplegament estan condicionades per l'entorn des del mateix moment del naixement. *Les capacitats bàsiques són les facultats innates de la persona que fan possible el seu desenvolupament i la seva formació posteriors.*

3.6 La igualtat de drets

Els individus naixem amb capacitats bàsiques diferents, però això no significa que els drets polítics i socials hagin de dependre de la intel·ligència o les habilitats innates. Al contrari: l'enfocament de les capacitats sosté que l'objectiu polític de tots els éssers humans ha de ser el mateix.

Per aquesta raó, tots els individus *han de superar un cert llindar de capacitat combinada. No es tracta d'un funcionament obligat, sinó d'una llibertat substancial*. Per exemple: tot individu ha de tenir la formació mínima per poder votar en unes eleccions, però anar a votar o no és decisió de cadascú. Això és el que significa tractar totes les persones amb el mateix respecte.

Així doncs, Nussbaum no defensa la meritocràcia de les capacitats bàsiques, sinó més aviat tot el contrari: el menys dotat de forma innata, és precisament el que necessita un esforç més gran de la societat perquè pugui assolir el llindar mínim de capacitat que li permeti funcionar com qualsevol altre ciutadà. Això justifica, per exemple, les adaptacions i els mitjans suplementaris en l'àmbit educatiu per a les persones amb discapacitats cognitives.

Les persones amb discapacitats cognitives, fins i tot si estan molt afectades, han de poder exercir els seus drets cívics en pla d'igualtat, ni que sigui a través d'un representant substitut. L'única condició que Nussbaum demana és que siguin fills de pares humans i capaços de demostrar alguna activitat conativa, capaços d'actuar. En queden excloses les persones en estat vegetatiu permanent, les quals no poden gaudir dels mateixos drets polítics que la resta.

3.7 El funcionament dels individus

Un funcionament és la realització activa d'una o més capacitats.

No es tracta forçosament d'activitats, sinó de la *materialització de capacitats*. Guanyar-se la vida teixint és un funcionament, però gaudir de bona salut també ho és.

Com a materialització de capacitats, el funcionament implica *llibertat d'elecció*. No és el mateix no menjar perquè no tens res o no menjar perquè has decidit fer dejuni: només el segon cas és expressió d'una capacitat.

Els funcionaments són el destí final de les capacitats, el que els donen sentit (una capacitat que no s'exercís mai seria inútil).

3.8 El valor intrínsec de la llibertat: la prioritat de les capacitats

I, tanmateix, les capacitats tenen també valor en si mateixes, perquè defineixen el marc de la llibertat i les decisions. La llibertat té un valor intrínsec, i per això les capacitats o llibertats substancials tenen un valor intrínsec. Contra els càlculs utilitaristes, no és legítim mesurar el valor només en funció del rendiment.

Fins i tot si, ben capacitada, una persona decideix lliurement renunciar a un ventall de funcionaments que estan al seu abast, aquesta capacitat continua tenint valor en si mateixa, perquè no és res més que la materialització de la llibertat.

El liberalisme demana així un *respecte escrupolós de la llibertat d'elecció*. Un govern no pot obligar ningú, posem per cas, a portar una vida saludable, o a combregar amb una religió determinada amb l'argument que és pel seu bé. La seva obligació és promoure capacitats, però de cap manera pot imposar un funcionament.

Per tant, en bona lògica liberal, *els objectius polítics apropiats són les capacitats i no pas els funcionaments*. Aquesta prioritat de les capacitats ve exigida pel *respecte de la pluralitat de visions religioses i laïques de la vida* i, en definitiva, pel *liberalisme polític*.

3.9 Els límits del liberalisme i del pluralisme

La llibertat de decidir i el pluralisme té dues excepcions.

Primera: als nens és legítim imposar-los certs funcionaments amb vista a la seva protecció i educació.

I segona: en cap cas no es pot atemptar contra la dignitat i el respecte de ningú, de manera que és inadmissible que l'Estat humiliï cap súbdit, i tampoc no es poden tolerar pràctiques com l'esclavitud sota el pretext de les diferències culturals, ni tan sols sota la hipòtesi que una societat l'aproves majoritàriament.

L'home de la fotografia té, pel que fa al tabac, un funcionament que perjudica clarament la salut dels seus pulmons. Es podria argumentar que l'Estat té dret a prohibir-li fumar *pel seu bé*: ja que ell fa un ús inadequat de la seva llibertat, li convé que un altre —dotat de poder— decideixi per ell. De fet, això és el que ja fem amb els menors d'edat. De manera que els estats dictatorials que actuen en tot d'aquesta manera assumeixen un paper paternalista i tracten tots els seus súbdits com si fossin menors d'edat: els diuen com han de vestir, què han de pensar, què poden o no poden llegir, què han de fer, etc.

Com a pensadora liberal, Nussbaum s'oposa a aquest tipus de mesures. El que l'Estat ha de fer és procurar capacitats, no pas imposar funcionaments. Amb tot, és evident que el mateix liberalisme té límits. En bona lògica liberal, qui no vol fumar no pot ser obligat a fer-ho; però això demana que ningú no fumi en espais tancats, ja que en aquesta situació els que han decidit no fumar s'hi veuen forçats.

Al nostre país, la Llei 28/2005, de 26 de desembre, de mesures sanitàries davant del tabaquisme prohibeix fumar en tots els espais públics tancats. En els darrers mesos, però, hi ha hagut un fort debat sobre si cal prohibir el consum del tabac també a les terrasses a l'aire lliure dels bars. Els representants del sector argumenten que aquesta mesura posarà en greu perill el funcionament dels seus negocis i, doncs, el seu propi mitjà de subsistència. Casos com aquest mostren com la confrontació amb la realitat concreta estableix greus dificultats a la posada en pràctica de principis generals aparentment clars i fàcils d'aplicar.

11 Dividiu la classe en grups i feu un debat dirigit per discutir, a partir de l'enfocament de les capacitats, el tema tractat en el darrer paràgraf del peu de foto.

Segons Nussbaum, determinar les capacitats centrals a partir d'entrevistes ens fa caure en un cercle viciós. Una altra manera de plantejar l'elaboració de la llista és atenent la noció de dignitat humana. A pesar que, d'alguna manera, és el que l'autora acaba fent, ella mateixa reconeix que la noció no és clara.

Posem per cas les noies de la fotografia. Com hem d'interpretar la seva manera de vestir? Hem de dir que és expressió d'una societat patriarcal que manlleua la dignitat a les dones (aquesta seria una lectura "occidental") o hem de dir que, a diferència de les adolescents occidentals, que exhibeixen *indignament* la seva sexualitat, aquestes noies preserven de debò la dignitat humana?

Sigui quina sigui la nostra resposta, el cas planteja una dificultat al posicionament de Nussbaum. Com veurem tot seguit, ella acaba apel·lant a un ampli consens sobre què sigui la dignitat humana, però ¿es dona realment aquest "ampli consens"? Una teoria que renuncia a la fonamentació racional i apel·la als llocs comuns es troba en greus dificultats en la mesura que aquests "llocs comuns" siguin una mera ficció. Sobretot perquè Nussbaum pretén que el seu enfocament de les capacitats tingui una validesa universal.

12 Compara la caracterització que fa Nussbaum de la dignitat humana amb la de Kant.

3.10 Casos polèmics

Cal admetre, tanmateix, que hi ha casos controvertits. Es pot permetre practicar la boxa sense guants, quan els participants ho escullen lliurement? O vendre òrgans del propi cos? O consumir drogues?

Segurament tothom convindrà que la legislació ha de ser restrictiva per als menors, per exemple prohibint que se'ls vengui alcohol, ja que determinats funcionaments posen en perill l'adquisició de capacitats importants. En termes generals, sembla igualment raonable que el legislador prevegi normes de seguretat, com ara portar casc si es va en bicicleta.

3.11 Quines capacitats?

Però quines són les capacitats més importants? Aquesta és una de les preguntes centrals de l'enfocament de les capacitats.

Amartya Sen renuncia a donar-ne una llista tancada, ja que en ell la teoria serveix per comparar entre països diferents i cal, doncs, mantenir una certa obertura. Nussbaum, en canvi, pretén construir una teoria de la democràcia i de la justícia, amb clara vocació normativa, de manera que ha de determinar quines capacitats són més importants i quines no, i fins i tot si n'hi ha de perjudicials. Saber llegir i escriure, sens dubte, és més important que saber fer malabars. I si una persona tendeix pel seu temperament innat a la crueltat, no direm que una formació que neutralitzi la seva capacitat de ser cruel el mutila o el deforma, sinó que potencia les capacitats benèfiques i minimitza les perjudicials.

La llista definitiva de capacitats centrals no se segueix, com ja hem dit, de les entrevistes fetes, però tampoc no se segueix d'una teoria de la naturalesa humana a partir de la qual es deriven les capacitats que realitzen més plenament aquesta naturalesa. L'enfocament de les capacitats no és una teoria de la naturalesa humana, sinó que des del seu primer moment és valorativa i ètica.

3.12 La noció de dignitat

Segons Nussbaum, la valoració es fa ja d'entrada des de la noció de **dignitat humana**, tot i que admet que "la de dignitat és una noció intuïtiva que no és ni molt menys del tot clara". De fet, són els diferents elements que ella assenyalarà com a components de la noció de dignitat els que s'expliquen els uns als altres, *sense necessitat de fonamentació*, en una mena de "justificació holística [=referida al conjunt] i no basada en fonaments".

La idea bàsica és que certes condicions de vida faciliten a les persones una vida mereixedora de la dignitat humana que elles posseeixen, mentre que d'altres no ho fan. Encara que la noció de dignitat és "poc precisa", el seu impacte —diu Nussbaum— és diferencial.

3.13 Les capacitats centrals

A falta d'una fonamentació pròpiament dita, Nussbaum apel·la al consens —a una concepció de la dignitat àmpliament compartida— per establir que l'essencial perquè una vida humana sigui digna és que superi un llindar mínim de *deu capacitats centrals*:

1. **Vida:** poder viure amb una esperança de vida normal.
2. **Salut física:** poder mantenir una bona salut, alimentar-se adequadament i tenir un lloc adequat on viure.
3. **Integritat física:** poder moure's amb llibertat sense perill de ser víctima de violència; disposar d'oportunitats per a la satisfacció sexual i per a l'elecció de qüestions reproductives.
4. **Sentits, imaginació i pensament:** poder fer ús d'aquestes facultats d'una forma cultivada, que inclogui l'alfabetització i la formació matemàtica i científica bàsica. Poder usar aquestes facultats per experimentar i produir obres i actes religiosos, literaris, musicals, etc. Disposar de llibertat de pensament i d'expressió i de llibertat religiosa.
5. **Emocions:** poder sentir afecte per coses i persones externes a nosaltres. Poder estimar els qui ens estimen i es preocupen per nosaltres i sentir dol en la seva absència; poder estimar, entristir-se, enyorar-se i sentir gratitud i indignació justificada. Poder viure les nostres emocions sense estar dominats per la por i l'ansietat.
6. **Raó pràctica:** poder formar-se una concepció del bé i reflexionar críticament sobre la planificació de la pròpia vida (amb llibertat de consciència i d'observança religiosa).
7. **Afiliació:** poder viure amb els altres i per als altres (amb llibertat d'expressió i de reunió); disposar de les bases socials necessàries per sentir respecte per nosaltres mateixos, per ser tractats amb respecte i sense humiliacions.
8. **Altres espècies:** poder viure una relació propera i respectuosa amb els animals, les plantes i el món natural.
9. **Joc:** poder riure, jugar i gaudir d'activitats recreatives.
10. **Control del propi entorn, polític i material:** poder participar de forma efectiva en les decisions polítiques que afecten les nostres vides; poder posseir propietats i gaudir dels drets de propietat; poder mantenir el respecte mutu amb la resta de treballadors i treballadores en l'entorn laboral.

Les capacitats pertanyen als individus, i només de forma derivada als col·lectius. *Una política justa ha de procurar un nivell mínim de totes aquestes capacitats a tots els individus.*

La llista és només una proposta, però proporciona un marc de diàleg perquè persones amb opinions diferents, a través d'una conversa honesta, puguin arribar a un *consens entrecreuat*, no pel que fa a les qüestions últimes (el liberalisme és pluralista), però sí sobre *mesures concretes amb finalitats exclusivament polítiques.*

Entre les capacitats centrals hi ha la de la **salut física**, que inclou poder alimentar-se, i la de la **raó pràctica**, que inclou disposar d'una formació que permeti pensar críticament. Segons Nussbaum, totes aquestes capacitats són elements constitutius de la dignitat humana i, per tant, totes tenen un **valor intrínsec**.

Però a la pràctica passa sovint que capacitats centrals diferents entren en conflicte. Considerem, posem per cas, el treball infantil als països més pobres. Certament, fer treballar els nens i les nenes atempta contra el deure que una societat té de procurar-los les deu capacitats essencials, perquè, sens dubte, perjudica la seva formació (i en molts casos també la salut). I, tanmateix, moltes vegades la supervivència de la família depèn precisament del fet que tots els seus membres, inclosos els infants, treballin.

Quan això passa, Nussbaum, seguint Sen, diu que ens trobem en una **situació d'elecció tràgica**, perquè el dilema no té solució. Segons l'autora, quan detectem un conflicte tràgic no podem resignar-nos-hi aplicant la lògica del cost-benefici, sinó que cal que ens preguntem quina és la millor intervenció possible per crear un futur en què les persones ja no hagin d'enfrontar-se a eleccions tràgiques i, al mateix temps, proposar mesures immediates que apropin les víctimes d'aquestes situacions al llindar mínim de totes les capacitats. És el que va fer l'estat de Bujarat proporcionant aliments a tots els nens i nenes que anessin a l'escola.

13 Creus que tots els elements de la llista de capacitats proposada per Nussbaum tenen la mateixa importància? Justifica-ho.

14 Molts d'aquests elements es troben en realitat interrelacionats. Posa'n tres exemples, explicitant amb arguments la seva interrelació.

El cas d'Elon Musk mostra com el poder del diner es pot colar en la vida política dels països, primer, dominant una de les xarxes socials més implantades a tot el món i influent, així, en l'opinió pública internacional i, segon, pels ponts que estableix amb el poder polític pròpiament dit.

El fet que hi hagi companyies el pressupost anual de les quals supera el de molts estats ens enfronta a una realitat que posa en perill la defensa del bé comú. A les grans multinacionals els pot interessar que hi hagi seguretat jurídica en un país donat, i els seus interessos particulars poden beneficiar en aquest cas l'estabilitat; però també els pot interessar, en un càlcul estrictament econòmic, desestabilitzar un altre país, i per aquest motiu convindria que estiguessin sempre sota el marc d'una legislació respectuosa amb els drets humans —o amb les capacitats centrals de què parla Nussbaum. Tanmateix, a nivell internacional, i a pesar dels acords que les grans potències puguin signar, no existeix aquest marc legal de compliment obligat.

Quan superem les dimensions de l'estat-nació amb les seves constitucions, entrem en una lògica que està més enllà del dret internacional. Quina resposta política hi podem donar?

15 Esbrina quines responsabilitats tindrà Elon Musk en el govern del president Trump a partir de l'any 2025 i discuteix si penses que té la formació adequada per assumir-les.

3.14 Capacitats fèrtils i desavantatges corrosius

Com ja hem vist, cada capacitat té importància per si mateixa i totes les persones haurien de situar-se per sobre dels llindars de les deu capacitats, sense excepció. I, tanmateix, alguna capacitat pot tenir prioritat respecte de les altres, pel simple fet que la seva sola presència les afavoreix totes. Quan això passa, som davant d'una **capacitat —i d'un funcionament— fèrtil**.

La fertilitat d'una capacitat consisteix, així, en el fet que afavoreix altres capacitats. Un exemple ben clar és el de l'educació, perquè una persona ben formada té recursos personals per accedir a una feina, exercir la raó pràctica, fer gestions davant l'administració en defensa dels seus drets, etc. En moltes circumstàncies, posseir terres és també una capacitat fèrtil, ja que proporciona aliments, independència respecte als altres (en el cas de les dones, protecció contra la violència domèstica), autoestima, etc.

La noció contraposada a la de les capacitats fèrtils és la de **desavantatges corrosius**. Constitueixen privacions que tenen efectes negatius en altres àrees de la vida. Per exemple, la violència domèstica implica l'absència de protecció de la integritat física, de manera que posa en perill la salut, el benestar emocional, les afiliacions, la raó pràctica i altres capacitats.

3.15 La prioritat de les capacitats fèrtils

En les polítiques del benestar i en defensa de la justícia social, cal prioritzar les capacitats fèrtils precisament pel seu poder per eliminar els desavantatges corrosius. Aquesta constatació ens permet establir un *criteri per abordar les eleccions tràgiques* (de les quals hem parlat en el peu de foto de la pàgina anterior): davant d'una situació concreta que ens força a triar entre dues capacitats centrals, preferirem la que sigui més fèrtil.

En termes generals, les nocions de corrosió i fertilitat ens permeten establir dos criteris més:

1. No n'hi ha prou amb atendre a la presència o l'absència de capacitats clau, sinó que cal vetllar també per la seva *seguretat*. Les persones necessiten no només tenir capacitat avui, sinó, a més, una expectativa assegurada que la capacitat continuarà existint demà.
2. Per fer-ho, cal reflexionar sobre la interconnexió entre capacitats i reforçar les que siguin fecundes en benefici del conjunt.

En defensa de la seguretat, convé protegir les capacitats assolides respecte dels capricis i els girs del mercat o de la força política dels interessos dels poderosos. En aquest punt, les nacions acostumen a promoure la seguretat del marc jurídic a través de la implantació de constitucions escrites que no puguin ser modificades si no és a través de majories qualificades que garanteixin un consens molt ampli.

4.1 L'enfocament utilitarista

L'**utilitarisme** ofereix una alternativa al PIB per valorar la qualitat de vida: la *utilitat* entesa com la *capacitat de la societat per satisfer les preferències*.

Mesurar la qualitat de vida en funció de les impressions manifestades per les persones sobre les seves pròpies vides té dos avantatges (respecte del PIB): s'interessa per les persones i aplica un criteri que vol ser democràtic, ja que compta amb les opinions de tots els individus. A pesar de les bones intencions, segons Nussbaum persisteixen quatre problemes greus:

1. Com que el grau de satisfacció es mesura a través d'enquestes, la *mitjana* obtinguda té el mateix problema que el PIB: desatén situacions d'injustícia en considerar-les estadísticament poc significatives. De fet, si una situació injusta contribueix a millorar la satisfacció mitjana, fins i tot la valida.
2. La noció de satisfacció reuneix en un sol concepte aspectes qualitativament molt diversos. Un pot estar satisfet de la salut però no de la feina, o de com li van les coses però no de com els van als fills. Els científics socials utilitaristes elaboren enquestes perquè el resultat es pugui recollir *en una sola escala*. Una mateixa resposta pot tenir sentits molt diferents per a dos enquestats diferents, i si algú es nega a respondre perquè està en desacord amb la manera de preguntar, la seva dissensió no es recull en el resultat de l'enquesta. Com que es busca *un indicador únic*, al capdavant no és cert que es preocupi per les persones.
3. Les preferències i les satisfaccions socials són volubles. Les persones que no poden accedir a certs béns aprenen a renunciar-hi. És el que Sen anomena **preferències adaptatives**: un s'acostuma a no voler els béns que estan fora del seu abast a causa del seu gènere, raça o classe. De manera que algú es pot manifestar satisfet encara que la seva situació sigui manifestament injusta. La perspectiva utilitarista acaba així reforçant l'estatu quo, les situacions de desigualtat i injustícia. La mateixa Vasanti en els seus pitjors moments no havia manifestat mai cap queixa en relació amb el seu analfabetisme.
4. L'enfocament utilitarista assenyala *la satisfacció com a objectiu*, però el sentiment de satisfacció pot experimentar-se fins i tot si un té una vida submissa i inactiva. Un es pot sentir satisfet, posem per cas, d'una feina que no ha fet ell. De manera que el criteri utilitarista *no es compromet realment amb la defensa de la llibertat*.

Les dues primeres objeccions reben una certa resposta per part d'alguns autors utilitaristes. John Stuart Mill va respondre parcialment la segona objecció en distingir entre utilitats o plaers *qualitativament* diferents i, també, la primera assenyalant drets polítics que han de quedar fora del càlcul utilitarista.

L'expressió *panem et circenses*, "pa i circ", descriu la pràctica d'un govern que, per mantenir la població satisfeta i fer que es desentengui de fets controvertits, li proporciona aliments i entreteniment —els espectacles de circ a l'antiga Roma i les competicions de futbol a l'actualitat.

L'origen de la frase es troba en la Sàtira X del poeta llatí Juvenal (prop del 100 dC). El text diu així: "Des de fa temps —exactament des que no tenim a qui vendre el vot—, aquest poble ha perdut el seu interès per la política, i si abans concedia comandaments, poders, legions, o sigui, tot, ara deixa que els poderosos facin la seva i només desitja amb avarícia dues coses: pa i circ (*panem et circenses*)."

Juvenal prova així de despertar la consciència del poble romà, perquè recordi els seus drets de naixement i es comprometi novament en la política. Quan el text diu que ja no es té a qui vendre el vot, remet amb menyspreu a la decadència del sistema polític romà, que l'any 140 aC havia inventat el clientelisme, és a dir, la pràctica de comprar els vots de la plebs a canvi d'aliments de poca qualitat i entreteniment, per adormir l'esperit crític del poble i fer-lo sentir satisfet per la falsa generositat dels governants. Quan arriba l'imperi, ja no cal comprar vots, però els emperadors continuen aplicant l'estratègia de donar pa i circ als seus súbdits per domesticar-los.

La satisfacció no és, doncs, un bon indicador per determinar la salut en justícia social d'una societat.

16 Creus que els governs actuals de les societats avançades imiten d'alguna manera les estratègies manipuladores dels governants de l'antiga Roma? Justifica la teva resposta.

17 Què creus que respondria Stuart Mill a les dues segones objeccions articulades per Nussbaum?

Si una persona és negra i té un nivell adquisitiu alt, sens dubte ho tindrà millor que les persones negres pobres, però això no farà que estigui exempta d'humiliacions i discriminacions a causa del color de la seva pell.

Al llarg de la seva carrera futbolística, Samuel Eto'o va ser víctima d'insults racistes en molts estadis de futbol, i és un problema vigent en molts camps de futbol en països on aparentment no hi ha racisme, com han denunciat repetidament jugadors d'elit com Vinícius Júnior i Raphinha.

Els enfocaments centrats en els recursos fan bé a assenyalar la importància dels recursos per poder tenir una vida digna, però corren el perill de perdre de vista capacitats igualment importants.

18 A pesar que ha dit repetidament que totes les capacitats són substancials, en la seva discussió de l'utilitarisme —o de la satisfacció com a criteri per determinar l'estat de salut en justícia social d'una societat— Nussbaum sembla suggerir que *la raó pràctica* és una capacitat més important, en la mesura que està pressuposada en tot estil de vida digne. Explica en quin sentit això deriva del seu liberalisme i mostra la relació d'aquesta capacitat amb totes les altres.

4.2 Rebuig del criteri utilitarista

Les dues segones objeccions, en canvi, per a Nussbaum són definitives, perquè totes dues ens porten a la mateixa conclusió: *l'enfocament utilitarista infravalora la llibertat*.

Per a Nussbaum, la *llibertat d'escollir i d'actuar* no és només un mitjà per a la satisfacció de preferències, sinó que és, també i sobretot, *un fi en si mateix*. Buscar persones satisfetes com a fi porta a infantilitzar la població. Cap estat passiu de satisfacció no pot ser un objectiu apropiat per a éssers humans adults. No es tracta de cuidar les persones com si fossin infants, sinó de respectar i protegir la llibertat d'elecció.

I això només és possible si *la raó pràctica* domina sobre els altres objectius, perquè només la capacitat d'orientar la pròpia vida racionalment fa que la consecució de tots els altres objectius estiguin a l'altura de la dignitat humana.

4.3 Enfocaments basats en els recursos

Una tercera opció seria aquesta: un país és millor per als seus ciutadans com més recursos té, sempre que els distribueixi igualitàriament entre tots els seus habitants. La clau aquí és, així doncs, la *distribució igualitària dels recursos bàsics*.

El primer problema d'aquest plantejament és que la renda i la riquesa no són uns bons indicadors de les capacitats. Una persona discapacitada cognitivament necessita molts més recursos que una persona sense aquesta discapacitat per poder funcionar igual. Semblantment, en una societat on les dones parteixen d'una discriminació endèmica, una política per capacitar-les en pla d'igualtat amb els homes demana precisament dedicar més recursos a les dones, no pas els mateixos.

L'enfocament basat en recursos fa bé d'assenyalar els diners com a mitjà, però s'erra en considerar-los l'indicador fiable. De fet, moltes situacions de marginació no estan lligades necessàriament a la pobresa: la discriminació dels jueus allà on hi ha antisemitisme o la dels gais i les lesbianes allà on hi ha homofòbia són situacions d'injustícia social fins i tot si els qui la pateixen tenen recursos econòmics.

Així mateix, una societat relativament rica pot continuar patint els estigmes del racisme, o de la falta de llibertat política o religiosa, o de la falta de salubritat a causa de la contaminació, etc. Les primeres potències econòmiques mundials de l'actualitat —els Estats Units i la Xina— ens proporcionen exemples ben clars d'aquestes mancances.

En definitiva, aquesta tercera opció no deixa de ser una versió de la primera: el PIB per càpita, fins i tot quan està distribuït de forma igualitària, desatén la major part de la llista de capacitats centrals.

4.4 Cap a una nova sensibilitat

Per superar totes les dificultats apuntades va néixer l'**enfocament de les capacitats**, que subratlla l'heterogeneïtat i la incommensurabilitat de les oportunitats o capacitats centrals, la importància de la distribució i la poca fiabilitat de les preferències com a indicador.

Avui dia assistim a una *sensibilitat creixent per l'heterogeneïtat dels factors*. El Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament mesura el benestar amb l'**índex de desenvolupament humà** (IDH), mitjana ponderada del PIB, l'esperança de vida i els resultats educatius. Si bé aquest índex continua oferint un indicador únic, ja contempla factors diferents, com la salut i l'educació.

El seu paper és estratègic: com que les dades es poden llegir desagregades, comença a conrear una cultura nova referent al desenvolupament. De fet, en els darrers anys s'hi han afegit encara l'IDG (índex de desenvolupament referent al gènere) i el MEG (mesura d'empoderament de gènere), que mesuren l'accés de la dona a la salut i l'educació (el primer) i als càrrecs directius i polítics (el segon). Països amb bons resultats pel que fa a l'IDH obtenen resultats pobres en aquests nous indicadors (és el cas del Japó). L'atenció a la pluralitat d'indicadors és cada cop més gran.

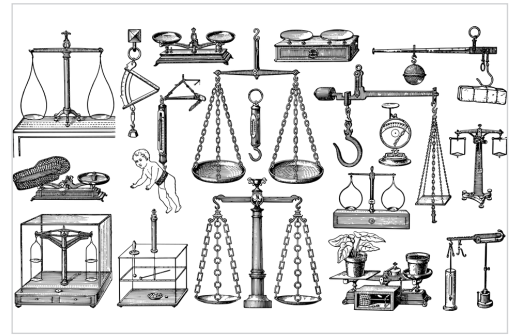
4.5 El problema de la mesura de les capacitats

La facilitat de mesurar el PIB en termes quantitativs fa que molts el considerin l'indicador més fiable. Nussbaum anomena aquest fals argument **fal·làcia de la mesura**. Amb tot, és just que els qui proposen nous criteris de valor mostrin la possibilitat de mesurar-los.

Que les capacitats siguin plurals no significa que no es pugui mesurar cadascuna d'aquestes *per separat*. La *dificultat* rau en el fet que la noció de capacitat combina de manera complexa la preparació interna (capacitats personals) amb l'oportunitat externa, de manera que mesurar-la no resulta pas senzill.

De vegades hem d'inferir la capacitat a partir de pautes de funcionament. Que un determinat segment de la població participi menys en els processos electorals no significa necessàriament falta de capacitat, perquè pot ser fruit d'una elecció lliure; però quan, com passa amb la població afroamericana, la baixa participació va acompanyada d'una subordinació i un estigma socials, podem inferir que aquí el funcionament sí que pot estar influenciat per dèficits en les capacitats (de cens, d'educació o del tipus que sigui).

D'altra banda, tot i que se sol creure que tota mesura suposa una escala numèrica, hi ha *realitats que només admeten mesura qualitativa*. És el que fan els jutges quan han de decidir si una determinada decisió política és o no constitucional. En veritat, algunes capacitats només poden ser mesurades qualitativament i no d'acord amb cap escala numèrica.

Els instruments de mesura serveixen per establir amb precisió certs paràmetres: l'alçada o el pes, la velocitat o l'acceleració, el PIB o la taxa de natalitat, etc. Quan allò estudiat es pot determinar de manera precisa numèricament, les comparacions són fàcils. Però Nussbaum admet que moltes capacitats no admeten una mesura numèrica. En realitat, com que no suggereix escala numèrica per a cap d'elles, podem sospitar que en el seu plantejament només hi caben valoracions qualitatives.

Si fos el cas, la teoria de Nussbaum quedaria compromesa? La resposta dependrà del que demanem a la teoria. Si, com vol Amartya Sen, l'enfocament de les capacitats ha de seguir servant per comparar països, la impossibilitat d'establir mesures numèriques constitueix certament un problema per verificar la fiabilitat de les comparacions. En el cas de Nussbaum, però, l'enfocament de les capacitats vol ser una teoria de la justícia social i, més que fer comparacions, el que busca és donar instruments intel·lectuals per orientar les polítiques socials en els diferents països. Que la mesura del conjunt de les capacitats hagi de ser qualitativa no esborra la capacitat de les anàlisis de l'autora per enfocar la mirada dels governants sobre les coses que realment tenen importància.

19 Com mesuraries el grau d'assoliment del llinar mínim de cadascuna de les 10 capacitats centrals? I el del conjunt? Donarien, les propostes que fas, la possibilitat de fer comparacions fiables entre països? Justifica la teva resposta.

Nussbaum insisteix que l'enfocament de les capacitats no és una teoria filosòfica referent al conjunt de la realitat o de la vida humana, sinó només una teoria política. Potser per aquest motiu, quan relaciona drets amb deures no ho fa en el mateix pla: els drets són dels individus i els deures són de l'estat.

En efecte, encara que tot individu té dret a participar en la vida política del seu país —com fan les persones de la fotografia—, no té el deure de fer-ho: el liberalisme polític de Nussbaum li fa dir que, un cop garantida la capacitat, el funcionament és elecció de cadascú:

“Aquests deures —escriu l'autora— corresponen, en primera instància, a l'estructura política bàsica de la nació, que és la responsable de distribuir una quantitat adequada (superior a un llindar mínim) de tots els drets entre tots els ciutadans i ciutadanes.” Com que les nacions pobres no poden complir totes soles aquesta responsabilitat, les nacions riques —i les empreses multinacionals— tenen l'obligació d'ajudar-les.

La implementació de la política de capacitats haurà d'anar amb compte, aleshores, de no caure en el defecte que Nussbaum ha denunciat referent al criteri de la satisfacció: que, reivindicant-se subjectes de dret i sense assumir cap deure, els individus es converteixen en subjectes passius.

20 Com creus que Nussbaum, o qualsevol autor partidari del liberalisme polític, resoliria la dificultat que apuntem en el peu de foto?

4.6 L'enfocament de les capacitats com a defensa dels drets humans

Segons Nussbaum, la **teoria de les capacitats** constitueix una versió dels enfocaments basats en els drets humans: sosté que totes les persones tenen dret a certs béns centrals i que és obligació dels estats defensar aquests drets. Les capacitats centrals coincideixen substancialment amb els drets humans reconeguts en la Declaració Universal: cobreixen el mateix àmbit que els drets de primera generació (drets polítics i civils) i de segona generació (econòmics i socials) i compleixen la mateixa funció, tant les comparacions transculturals com les garanties constitucionals.

Més i tot: l'enfocament de les capacitats completa la llista de drets humans abordant temes com el gènere, la raça i els drets dels animals. I, a més, hi aporta un complement valuós, perquè estableix l'essencial de forma més explícita i proporciona claredat filosòfica a propòsit de les nocions bàsiques rellevants.

Reconeix de forma més explícita la dignitat de tots els éssers humans, perquè no demana racionalitat o algun altre requisit que potser no tothom té en la mateixa mesura, sinó només haver nascut de progenitors humans i tenir un nivell mínim d'agència o capacitat d'acció. La dignitat de les persones amb discapacitats cognitives està molt més ben formulada i defensada.

En fi, estableix la relació explícita entre els drets (dels individus) i els deures (dels estats o de les elits governants).

En suma, com que, a diferència de la teoria de les capacitats, les altres defenses dels drets humans no són teories integrades, totes les altres són més vulnerables que aquesta.

4.7 Crítiques als enfocaments basats en els drets humans: defensa de la llibertat positiva

Certes defenses dels drets humans entenen que la no interferència de l'Estat basta perquè quedin garantits els drets dels ciutadans. Així se sol entendre, sobretot, als Estats Units. Contra això, l'enfocament de les capacitats insisteix que tots els drets impliquen una acció positiva per part dels governs, els quals no s'han de limitar a no posar obstacles, sinó que han de donar suport activament a les capacitats de les persones.

Els drets fonamentals són només paraules fins que l'acció de l'Estat no els converteix en realitats. Pel que fa a això, la noció de llibertat negativa és incoherent: totes les llibertats són positives, perquè signifiquen la llibertat de fer o de ser alguna cosa.

Per dir-ho amb un sol cas: no era el govern de Gujarat, sinó el seu marit, el que maltractava Vasanti. Però ella no es podia defensar, i, per tant, la defensa dels seus drets demanava la intervenció del govern, no pas la seva inhibició.

4.8 Enfocaments basats en el contracte social

Des de Hobbes i Locke fins a Rawls, les teories del contracte social entenen que l'origen de la societat civil és un contracte basat en la *igualtat entre tots els éssers humans i fonamentat en l'interès*.

Tant per a Hobbes com per a Locke, la societat neix amb un contracte en virtut del qual els individus renuncien al seu dret natural a l'ús de la violència i el reconeixen només a l'Estat, a condició que aquest l'utilitzi en defensa de la vida, la llibertat i la seguretat de tots els membres de la societat.

Rawls presenta una variació sobre aquesta teoria. Com que les opinions sobre el que és just deriven de les diferències artificials (riquesa, prestigi, classe social, estatus social lligat al gènere, la raça, etc.), proposa una mena d'*experiment mental*: si no sabessis quina posició has d'ocupar dins la societat i disposessis només de la teva capacitat de raonament, quins principis de justícia triaries?

Tots tres afirmen la *igualtat de tots els éssers humans pel que fa al seu poder físic i mental* i entenen que en l'origen de l'ordenament jurídic hi ha només *l'interès o la conveniència* de cada individu que actua d'acord amb un *càlcul racional*. És *l'avantatge egoista, i no l'altruisme, el que reuneix els individus en societat*.

4.9 Crítica del contractualisme de Rawls

La idea d'*acord imparcial* és lloable, però els supòsits de la *igualtat aproximada* de capacitats físiques i mentals, i el de *l'interès recíproc*, exclouen els individus potencialment subscriptors del contracte que, tanmateix, no es troben en una situació d'igualtat. És el cas de les persones amb discapacitats físiques o cognitives greus, que no apareixen en la "posició original" i, per tant, no caben en la constitució d'una societat ben ordenada i justa.

Rawls admet que caldrà prendre en consideració aquestes persones en algun moment, però les exclou del moment original en què s'estableixen les estructures i els principis fonamentals de la societat.

El problema filosòfic de fons és que Rawls concep la persona, a la manera de Kant, a partir de la racionalitat, de manera que els éssers humans amb discapacitats cognitives no compten com a persones pròpiament dites. Segons Rawls, *els éssers humans incapaços de subscriure acords o contractes no poden ser objecte de justícia política*.

Pels mateixos motius, els animals tampoc no compten: respecte d'ells tenim deures ètics, però no deures polítics. Contra això, per a Nussbaum qualsevol ésser sensible amb capacitat d'acció ha de ser considerat com a subjecte de drets polítics: gairebé tots els animals —exceptuant només els que tenen molt poca sensibilitat o molt poca mobilitat— són subjectes de justícia i posseeixen una dignitat mereixedora de respecte que ha de ser defensada per les lleis i les institucions.

Fixa't en la foto. Com que els dos éssers vius que hi apareixen són sensibles i tenen capacitat de moviment, segons Nussbaum tots dos són subjectes de drets polítics. Si tots dos fossin humans, no dubtaríem a dir que el més gros no té dret a caçar i matar el més petit. Però en el cas de la fotografia la cosa no és tan clara. Tindria sentit legislar per protegir els ratolins dels gats, o les gaseles dels lleons, o els pardals de les àligues?

Nussbaum admet que la qüestió dels drets dels animals demana noves elaboracions a partir de la teoria de les capacitats. Però quan tracta el tema, a pesar de sostenir que "totes les criatures sensibles compten com a fins en si mateixes" i, per tant, "tenen dret a un mínim llindar d'oportunitat per viure una vida característica de la seva espècie", afegeix: "Que això signifiqui una moratòria total del sacrifici d'animals per al consum alimentari humà és ja suposar molt i constitueix matèria per al debat." Així doncs, en Nussbaum la defensa dels drets dels animals no porta al veganisme.

21 En el peu de foto hem citat l'expressió de Nussbaum "una vida característica de la seva espècie", que sembla legitimar que els lleons cacin gaseles i els gats cacin ratolins. Però si apliquem l'expressió a l'espècie humana, què se'n deriva? El cas de l'ésser humà és com el dels altres animals?

II. UN NOU ENFOCAMENT

Per explicar la diferència entre el plantejament procedimental i el plantejament conseqüencialista, Rawls proposa la imatge següent. Suposem que estem repartint un pastís i el volem dividir en trossos equitatius entre tots els presents. Hi ha dues maneres d'entendre en aquest cas l'equitat.

Segons la primera, cal fixar-se en el resultat de la divisió: serà equitativa si el qui fa els trossos divideix el pastís en parts iguals, tantes com comensals hi hagi.

D'acord amb la segona, l'important no és el resultat, sinó el procediment. En aquest cas, la divisió imparcial o equitativa serà aquella en la qual tots els comensals han pogut participar, i tots, un per un, s'han tallat i servit el seu propi tros de pastís.

Per a Nussbaum, l'important és que tothom tingui un llinar mínim de totes i cadascuna de les deu capacitats centrals. De manera que el que importa no és com una societat arriba a assegurar aquests drets per a tots els seus membres, sinó que els drets quedin efectivament assegurats. Si Rawls defensa la segona forma d'equitat (el procediment), Nussbaum defensa la primera. Cosa que té sentit si, com ella vol, l'enfocament de les capacitats ha d'orientar polítiques públiques en països amb circumstàncies i cultures polítiques molt diferents. D'altra banda, com que les llibertats que defensa són substancials, no tindria sentit validar-les pel procediment i no per si mateixes. Que siguin substancials explica que, en el seu conjunt, el seu plantejament sigui una versió de la deontologia.

22 Creus que seria possible un estat escrupolosament democràtic pel que fa als procediments de la vida política que, tanmateix, resultés manifestament injust? Busca arguments a favor i en contra d'aquesta possibilitat i prova de posar exemples concrets (reals o inventats).

4.10 Conseqüencialisme i deontologia

En ètica, són **conseqüencialistes** les doctrines que, a partir d'una certa concepció de bé, determinen la bondat d'una opció en funció de les seves conseqüències. És el cas de l'ètica de Stuart Mill.

En canvi, són **deontològiques** les ètiques segons les quals una acció és correcta quan suposa el compliment del deure, amb independència de les conseqüències. És el cas de l'ètica de Kant.

La frontera és menys clara del que sembla. D'una banda, la posició deontològica és compatible amb la recerca de la felicitat (legítima si es fa tenint sempre al mateix temps la humanitat com a fi) i, de l'altra, la posició conseqüencialista pot introduir restriccions a la recerca de la felicitat (defensant, com Mill, que l'acció altruista és la que proporciona més felicitat o preservant el dret dels altres a gaudir de la mateixa felicitat).

4.11 L'enfocament de les capacitats com a opció deontològica

L'enfocament de les capacitats és una posició deontològica. Com hem vist, rebutja el criteri de la satisfacció perquè no fa justícia a la dignitat i a la llibertat de les persones. Com els kantians, sosté que el benestar social no es pot perseguir sacrificant drets fonamentals de les persones: cada persona és un fi en si mateixa.

De fet, el liberalisme polític de Nussbaum és incompatible amb el conseqüencialisme. Com que es tracta d'una teoria comprensiva, segons aquest l'elecció correcta és la que maximitza les conseqüències bones, sense fer cap distinció entre l'àmbit polític i les altres esferes de la vida. Però això va contra el pluralisme propi del liberalisme polític. Una persona que, per motius religiosos, escull una vida ascètica pot acceptar sense contradicció les deu capacitats bàsiques, que respecten la seva esfera privada, però no que, *en tots els contextos —inclòs el personal—*, la millor opció sigui sempre la que dona un màxim de felicitat en el sentit de plaer.

Només en un sentit la posició de Nussbaum és propera també al conseqüencialisme: valora les mesures polítiques en funció dels seus resultats. Mesures diferents són acceptables, sempre i quan donin bons resultats en la promoció de les capacitats centrals.

Rawls és procedimentalista: afirma que l'important és que en el procés d'elaboració de la societat justa hi participi tothom per igual. Nussbaum, en canvi, sosté que el que importa és el resultat: que tothom gaudeixi efectivament del llinar mínim exigible de cadascuna de les capacitats (no el procediment amb què això s'assoleix). Ara bé, com que Nussbaum entén per "resultat" allò que els governs tenen *el deure* de fomentar i protegir, la seva posició és definitivament deontològica.

5.1 El problema de la implementació

Totes les capacitats són importants, i potser les vies principals de la seva implantació es trobin en el sistema d'adjudicació constitucional de drets presents a cada nació, amb el benentès que l'objectiu és sempre procurar capacitats i no pas imposar funcionaments.

A partir d'aquí, no hi ha receptes universals: qualsevol mesura que es prengui ha de partir del coneixement del context cultural, polític i històric de cada país.

En tot cas, com que les capacitats no són àtoms aïllats sinó que hi ha entre elles una unitat orgànica, el més prudent és identificar i fomentar en cada context les capacitats més fèrtils, ja que són oportunitats que generen més oportunitats. Ja hem posat els dos exemples de l'educació i la propietat, i ara podem afegir el de l'**afiliació**: el lligam amb altres persones proporciona afecte, respecte i ajut mutu.

Pel mateix motiu, cal combatre primer de tot els desavantatges corrosius, com poden ser la discriminació i l'estigmatització racials, el desconeixement de la llengua local, etc., que sovint afecten col·lectivitats senceres.

En fi, cal recordar que, tot i que les mesures grupals de vegades poden ser útils, allò que cal defensar és l'apoderament de tots i cadascun dels individus.

5.2 Problemes contemporanis

Per mostrar la fecunditat del seu enfocament, Nussbaum explica succintament com convé analitzar i tractar des d'aquest enfocament un seguit de problemes contemporanis: la pobresa i les situacions de desavantatge, la desigualtat de les dones i les qüestions de gènere, l'assistència a les persones amb discapacitat i a les persones grans, l'educació, els drets dels animals, la qualitat mediambiental, les garanties constitucionals i la psicologia humana.

El que anima totes les seves anàlisis és la voluntat d'obrir la reflexió crítica i un debat fecund: "És urgent que substituïm aquesta tan tristament pràctica comuna de debatre sobre la base de grans titulars per una modalitat de discurs públic que sigui en si mateixa més respectuosa amb la igualtat en dignitat humana de tots nosaltres. L'enfocament de les capacitats s'ofereix com una contribució al debat nacional i internacional, no com un dogma que calgui empassar-se tot sencer. Està aquí exposat perquè el valorem, el digerim, el comparem amb altres enfocaments i, després, si resisteix la prova del debat amb arguments, l'adoptem i el portem a la pràctica. Cosa que significa que vostès, els lectors i lectores d'aquest llibre, són els qui han d'escriure el capítol següent d'aquest relat del desenvolupament humà."

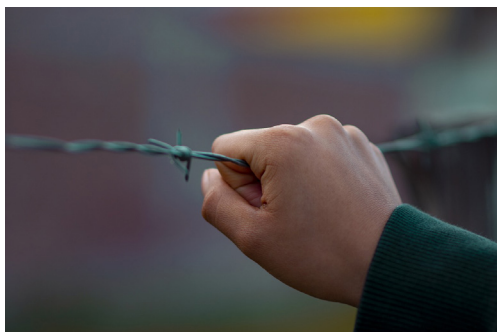
Mirem, com a mostra i per acabar, què ens diuen les anàlisis de l'autora sobre el tema de l'educació.

En la foto, dues persones traslladen un ferit durant un bombardeig a la franja de Gaza. En l'actualitat (gener de 2025) hi ha sis grans guerres al món en les quals estan involucrats multitud de països: Ucraïna, Gaza, l'Afganistan, Myanmar, el Iemen i Etiòpia. Un munt d'altres conflictes locals eleven la xifra a 59 guerres en curs en l'actualitat.

En la llista de problemes contemporanis sobre els quals l'enfocament de les capacitats ens permet pensar, el tema de la guerra no hi apareix. Això no és forçosament un defecte de la teoria de Nussbaum, però sí que indica les seves limitacions i ens obliga a matisar l'afirmació de l'autora segons la qual aquest enfocament és una teoria política.

- 23** Discuteix què creus que dirà l'enfocament de les capacitats sobre cadascun dels problemes contemporanis de la llista. Pots consultar el seu llibre si cal.

Per il·lustrar com el poder reconeix la importància de l'educació per a la dignitat de les persones, Nussbaum remet al procés judicial *Plyler contra Doe* que va tenir lloc el 1982 a l'estat de Texas, sobre una llei que negava l'accés a l'educació als fills i les filles d'immigrants il·legals.

En la sentència, la Cort Suprema dels Estats Units va anul·lar tant un estatut estatal que denegava el finançament per a l'educació dels nens immigrants sense papers als Estats Units, com l'intent d'un districte escolar independent de cobrar una matrícula anual de 1.000 dòlars per a cada estudiant per compensar la pèrdua de finançament estatal. El Tribunal donava, entre d'altres, l'argument següent:

“L'analfabetisme és una discapacitat duradora. La impossibilitat de llegir i d'escriure llstarà l'individu privat d'educació tots i cadascun dels dies de la seva vida. El peatge incalculable que aquesta privació es cobra en benestar social, econòmic, intel·lectual i psicològic de l'individu i l'obstacle que suposa per a l'èxit individual fan summament difícil reconciliar el cost de la negació d'una educació bàsica per la raó d'estatus amb el marc d'igualtat encarnat en la clàusula sobre la igual protecció legal de tots els individus.”

24 En la sentència del cas *Plyler contra Doe*, els magistrats usen indistintament les expressions “immigrants il·legals” i “immigrants sense papers”? Creus que diuen el mateix? Discuteix l'adequació de cadascuna.

25 Amartya Sen va dedicar íntegrament els diners que va cobrar pel Premi Nobel l'any 1998 a la creació de la Fundació Pratichi per potenciar l'educació a Bengala Occidental, el seu estat de naixement. Busca informació sobre aquesta institució i explica com ha anat creixent.

5.3 El cas crucial de l'educació

L'educació forma les aptituds innates de les persones i les transforma en *capacitats internes* de moltes menes.

La seva importància radica en el fet que constitueix un funcionament fèrtil: les persones ben formades gaudeixen de més oportunitats de feina, de participació política i d'interacció productiva amb altres persones de la societat. I aquests avantatges en porten d'altres: com que obre opcions laborals i permet la participació en el poder polític, l'educació millora la posició negociadora de la dona a la llar, li dona recursos per plantar cara a les amenaces i a la violència o per anar-se'n si la situació no millora; a més, com que l'educació modifica la dinàmica de poder a la llar, obre oportunitats per a una distribució més equitativa de les tasques domèstiques, amb la qual cosa atorga a les dones temps lliure per a l'oci i el conreu de les amistats.

Però què ha de proporcionar l'educació? Començar per l'alfabetització i la numeració bàsica és raonable, però del tot insuficient. Cal molt més per contribuir de debò al desenvolupament humà. Preocupats pel PIB, avui dia molts països tendeixen a restringir l'educació a les habilitats comercialitzables en el mercat laboral, però això és un error, perquè altres habilitats, com les arts i les humanitats, contribueixen millor al foment d'una ciutadania responsable. Els plans d'estudis farien bé de vetllar tant pels continguts com pel tipus d'interaccions que es produeixen a l'aula i buscar les millors per fomentar el pensament crític i la imaginació.

Com a excepció al liberalisme polític, l'educació ha de restringir la llibertat d'elecció dels pares. En aquest camp, cal exigir un funcionament concret —i no només capacitats— als nens i les nenes, ja que no tenen encara la capacitat d'escollir, però també als tutors legals: l'educació hauria de ser obligatòria fins als setze anys i caldria rebre molts ajuts en els estudis superiors. No es pot permetre que les famílies privin els seus fills d'aquest funcionament fèrtil per cap motiu —ni econòmic, ni religiós ni cultural—, perquè aquesta privació constituïria, sens dubte, un desavantatge corrosiu.

En fi, l'educació ha de ser sensible al context, la història i les circumstàncies culturals i econòmiques, per bé que, sens dubte, un diàleg transcultural acabarà proporcionant uns principis generals que després podran ser implementats de manera flexible a cada nació i a cada regió.

El cas de Maria Montessori pot servir de bon exemple: per ajudar els nens amb discapacitats cognitives, va proposar, a Roma, unes pràctiques educatives basades en l'autonomia, però el seu mètode resultà ser vàlid per a tots els infants (i no només per als discapacitats) i en qualsevol altre lloc del món (i no només a Itàlia).

6.1 Un nou enfocament

L'enfocament de les capacitats no és una teoria comprensiva, sinó que se circumscriu a l'àmbit de les polítiques del desenvolupament humà i dona criteris concrets per orientar les polítiques del benestar.

Constitueix una contrateoria que corregeix els defectes de teories precedents. Contra la pràctica de mesurar la qualitat de vida d'una societat a través del PIB, o a través del grau de satisfacció dels seus ciutadans o a través del grau de distribució dels recursos, l'enfocament de les capacitats proposa mesurar l'èxit de les polítiques del benestar en funció de les oportunitats reals de tots i cadascun dels individus, en defensa de la dignitat de tots i cadascun. Afirmar, com Kant, que tota vida humana és un fi en si mateixa.

Per fer possible la mesura, dona una llista concreta de deu capacitats centrals constitutives en el seu conjunt de la dignitat dels individus, capacitats que tots els governs tenen el deure de protegir i fomentar. El plantejament de les capacitats és una versió del *liberalisme polític*, perquè insisteix (amb la sola excepció de l'educació) que les polítiques s'han de centrar en les capacitats i no pas en els funcionaments; és *deontològica*, ja que se centra en els deures dels estats amb relació a la dignitat de les persones, i és una *versió de l'enfocament basat en els drets humans*, ja que les capacitats els abasten tots i els concreten de manera més explícita.

La seves nocions de capacitats combinades, funcionaments fèrtils i desavantatges corrosius permeten considerar la situació humana en el seu conjunt i conviden a l'exercici de la reflexió crítica i la prudència, i no pas a l'aplicació mecànica de solucions dogmàtiques.

En radicar la dignitat humana, *contra el contractualisme de Rawls*, en la sensibilitat i l'agència, i no pas en la racionalitat, la teoria de les capacitats defensa millor la dignitat de totes les persones, incloses les que tenen discapacitats físiques o cognitives greus. L'amplitud de la seva mirada permet, en fi, abordar tots els problemes que urgeixen a la humanitat actual amb una mirada nova.

6.2 Una filosofia política?

Tanmateix, es tracta en realitat d'una filosofia política? En tot el pensament modern i contemporani, des de Maquiavel i Hobbes fins a Rosa Luxemburg o Hannah Arendt, la filosofia política ha provat de pensar la naturalesa del poder i de la guerra.

En l'obra de Nussbaum no trobem cap reflexió sobre aquests temes. Semblaria que, donant com a qüestió de fet els poders ja constituïts i pressuposant la bona fe dels governs vigents, Nussbaum donés per òbvia la voluntat de tots ells de fer les societats més justes i es limités (per dir-ho així) a assessorar-los per implementar polítiques ben encaminades. És aquesta la funció de la filosofia política?

De què s'ocupa la filosofia política moderna i contemporània?

Maquiavel pensa en els perills interns i externs que amenacen la Florència dels segles xv i xvi. El pensament polític de Hobbes i Locke s'entén des de l'experiència de la guerra civil anglesa del segle xviii. Rousseau viu la crisi de l'Antic Règim a França, i el seu convencionalisme inspirarà, després de la seva mort, l'assemblea constituent de l'Estat de la Revolució. Marx, amb el seu estudi del sistema capitalista, considera la lluita de classes com el motor de la història...

Hannah Arendt (1906-1975), que veiem en la fotografia, repensa la realitat política des de les dues experiències polítiques fonamentals del segle xx, el totalitarisme i la bomba atòmica. Si el pensament anterior tenia com a problema la fragilitat de la política, la novetat és l'existència d'un poder irresistible que posa en perill no només la llibertat, sinó fins i tot la continuïtat de la vida sobre la terra.

I Nussbaum? Sobre tot això, l'autora americana no té res a dir. El fet que els temes del poder i la guerra estiguin absents de la seva reflexió —no apareixen ni tan sols com a problemes contemporanis a ser considerats des de la teoria de les capacitats— sembla indicar-nos quins són els límits i l'àmbit d'aplicació de la teoria de les capacitats. No li treuen forçosament validesa, però ens parlen del seu àmbit (reduït) d'aplicació.

26 Com creus que l'enfocament de les capacitats ens permetria pensar les situacions d'Ucraïna, o de Gaza, o d'Etiòpia, o del Iemen, etc.? Ens dona alguna llum per pensar la relació entre la guerra i l'acció política? Permet alguna valoració ètica? I política?

TEXT MODEL

Llegeix el text següent i para atenció als consells i els passos per comentar-lo:

“L'enfocament de les capacitats també se situa molt a prop de la deontologia en la seva adopció del liberalisme polític. El conseqüencialisme acostuma a presentar-se normalment com una doctrina comprensiva: l'elecció correcta (no importen el lloc ni el tema) és la que maximitza les conseqüències bones tal com les defineix la teoria. Els conseqüencialistes no distingeixen normalment entre un àmbit polític de la vida i la resta dels àmbits, ni circumscriuen les seves recomanacions al terreny polític. Asseguren que el seu mètode d'elecció és el correcte en tots els contextos. D'aquesta manera aconseguïen plantejar als ciutadans i ciutadanes exigències que no són raonables des del punt de vista del liberalisme polític. Molts ciutadans i ciutadanes religiosos podrien estar completament d'acord a donar suport a una societat basada en les deu capacitats i, al mateix temps, negar-se a acceptar que l'elecció correcta sigui sempre la que maximitza les conseqüències bones: la seva religió potser ofereix una concepció diferent de l'elecció correcta.”

MARTHA C. NUSSBAUM, *Crear capacitats*

EXERCICI 1 (6 punts)

Comentari

Per respondre les tres preguntes d'aquest primer exercici, pots consultar els consells que donem en les pàgines 68 i 69 del llibre, en què hi ha un model de comentari de text d'un fragment de Plató (dossier d'activitats de la unitat 2).

- 1 Fes una síntesi d'aquest text, centrant-te en les idees principals que hi apareixen i en la relació que s'estableix entre aquestes idees (respon fent servir, aproximadament, entre 70 i 110 paraules). [2 punts]

Resposta

En aquest text, l'autora dona una de les raons per les quals l'enfocament de les capacitats es troba més a prop dels plantejaments deontològics que no pas dels conseqüencialistes.

La raó és que l'enfocament de les capacitats és una

versió del liberalisme polític, però el conseqüencialisme no és compatible amb aquesta posició. En efecte, en pretendre que el seu criteri per determinar com hem d'actuar val per a tots els àmbits, inclòs el privat, no és respectuós amb la lliure elecció de la gent i resulta ser, per aquest motiu, antiliberal.

Fixa-t'hi

1. Estil indirecte: “En aquest text...”.
2. Una primera línia amb la tesi, un espai, un segon paràgraf amb el desenvolupament.
3. L'ús de connectors per explicitar l'enllaç de les idees: *però, en efecte, per aquest motiu*.

- 2 Identifica quin és el significat que tenen en el text el mot i l'expressió següents (respon fent servir, aproximadament, entre 5 i 20 paraules en cada cas). [1 punt]

a Comprensiva

b Liberalisme polític

Resposta

Comprensiva: que pretén ser vàlida en tots els casos, per a totes les circumstàncies i situacions, sense excepcions.

Liberalisme polític: doctrina política que afirma que la llibertat és un fi en si mateixa i, per tant, que tot ordenament jurídic i polític ha de respectar escrupolosament el pluralisme i la llibertat d'elecció dels individus.

Fixa-t'hi

1. En el primer cas (17 paraules) ens hem cenyit al nombre de paraules que demana l'enunciat, però en el segon cas (34 paraules) no. Les definicions han de ser sempre succintes, però el nombre de paraules indicat en l'enunciat és només orientatiu i no comporta penalitzacions si la resposta s'excedeix una mica sense caure en desenvolupaments innecessaris.
2. *Comprensiva* tindria altres sentits en altres contextos. Per exemple: una filosofia comprensiva

va és aquella que pretén donar compte del Tot, una teoria omniabastadora de la realitat. El conseqüencialisme no és una teoria comprensiva en aquest sentit. Recorda, doncs, que el que has d'explicar és el sentit de la paraula o l'expressió *en el text*.

3. Observa que el liberalisme polític no és el mateix que el liberalisme econòmic. De fet, el liberalisme econòmic, en les seves versions més radicals, sosté que la llibertat es dona quan l'Estat no intervé, mentre que el liberalisme polític de Nussbaum defensa precisament que l'Estat sí que ha d'intervenir: no per imposar funcionaments (i per això és liberal), però sí per procurar capacitats.

- 3 **Considera l'afirmació següent del text: "L'enfocament de les capacitats també se situa molt a prop de la deontologia en la seva adopció del liberalisme polític."**

Explica quin és el sentit d'aquesta afirmació i de quina manera es relaciona amb les propostes filosòfiques de Nussbaum. Indica amb detall com aquesta afirmació es justificaria a partir d'aquestes propostes. (En la resposta, t'has de referir als aspectes del pensament de Nussbaum que siguin pertinents, encara que no apareguin explícitament en el text.) [3 punts]

Resposta

Per veure per què l'enfocament de les capacitats se situa més a prop de la deontologia que del conseqüencialisme, hem de començar explicant en què consisteix aquest enfocament. En un segon moment aclarirem què signifiquen aquestes dues nocions: deontologia i conseqüencialisme. Només aleshores estarem en disposició d'entendre, per acabar, per què Nussbaum sosté que la seva posició constitueix una versió de la deontologia i no pas del conseqüencialisme.

El punt de partida de Nussbaum és la seva decepció amb la manera com tradicionalment s'ha mesurat la qualitat de vida d'una societat, atenent el PIB. Aquest criteri dona bones qualificacions a països on, a pesar de tenir una renda per càpita acceptable, romanen desigualtats intolerables. En donar a entendre que la situació general és bona, fa que les polítiques del benestar es desentenguin dels més desfavorits i es perpetuïn situacions flagrant d'injustícia social.

Cal, doncs, un nou paradigma teòric que es faci càrrec de l'experiència real de tots els individus que conformen la societat, que atengui el testimoni de persones concretes per mirar quin és el conjunt de factors que els impedeixen de tenir una vida digna, a fi d'orientar les polítiques de benestar social dels diferents països. Aquest nou paradigma és l'enfocament de les capacitats.

Aquest enfocament parteix d'una pregunta simple: *Què són capaces de fer i de ser les persones? Quines oportunitats reals tenen per arribar a fer i a ser el que poden arribar a fer i a ser?*

Una *capacitat* és precisament una resposta a aquesta pregunta. La consideració del testimoni dels casos particulars ens ajuda a comprendre la complexitat de la resposta, és a dir, la pluralitat de factors que hi intervenen, però la llista definitiva de les capacitats centrals, o sigui, de les oportunitats mínimes que ha de tenir una persona perquè la seva dignitat sigui respectada, l'autora l'elabora a partir d'una consideració de la noció de dignitat.

El conjunt de les aptituds innates més el de les habilitats, les destreses i els coneixements adquirits a través de la formació constitueixen les *capacitats personals o interiors*. Però les persones només poden funcionar d'acord amb aquestes capacitats si l'entorn econòmic, jurídic i polític ho permet, i, per tant, les capacitats que permeten realment viure amb un mínim de dignitat a les persones són les *capacitats combinades*. D'aquestes, n'hi ha deu de centrals que defineixen el marc d'una vida lliure i digna: la vida, la raó pràctica, l'afiliació, etc. Per a Nussbaum, *una societat és justa només si posa les condicions perquè totes les persones puguin gaudir d'un llinar mínim de cadascuna d'aquestes capacitats*. Com que són condicions de possibilitat de la dignitat humana, cadascuna d'aquestes capacitats té valor en si mateixa, pel simple fet que tota persona és un fi en si mateixa. Tanmateix, algunes d'aquestes *capacitats* —com l'educació o la propietat de terres— són *fèrtils*, és a dir, són oportunitats que generen altres oportunitats, capacitats que fomenten altres capacitats, i per això mateix una bona estratègia de política del benestar farà bé de prioritzar la promoció d'aquestes.

Com que les capacitats centrals defineixen la dignitat, tota persona té dret a gaudir d'un mínim de totes elles, i tots els governs tenen el *deure* de fomentar-les i protegir-les. Que la seva defensa sigui un *deure incondicional* —independent de tot càlcul de

beneficis— fa que l'enfocament de les capacitats sigui un *posicionament deontològic* i no pas conseqüencialista. És *conseqüencialista* tota ètica que, a partir d'una certa concepció del bé, determina la correcció d'una opció en funció de les conseqüències que se'n deriven: per veure si una decisió és encertada, cal calcular si les seves conseqüències resulten en el seu conjunt bones o dolentes. És, en canvi, *deontològica* tota ètica segons la qual una acció és correcta quan suposa el compliment del deure.

Naturalment, Nussbaum concedeix al conseqüencialisme que cal comprovar quins són els resultats d'una acció política concreta, però entén que la valoració no pot consistir en un càlcul de beneficis amb una sola escala numèrica, sinó que caldrà rebutjar tota acció que, tot i proporcionar beneficis materials en el seu conjunt, atempti contra la dignitat de persones, encara que aquestes siguin minoria. En tractar-se de béns intrínsecs, la defensa de les capacitats centrals no ha de respondre al càlcul, sinó al deure.

Però hi ha un segon motiu pel qual l'enfocament de les capacitats no és conseqüencialista. L'enfocament de les capacitats atribueix als governs el deure i la responsabilitat de fomentar i protegir les capacitats centrals en tots i cadascun dels seus ciutadans i ciutadanes, però nega que els governs puguin obligar ningú a exercir una determinada capacitat, que puguin imposar de forma obligatòria certs funcionaments. Per exemple: el govern ha de proporcionar totes les capacitats —personals i externes— perquè tot ciutadà pugui votar, però la decisió de votar correspon al ciutadà, no al govern. En altres paraules: el plantejament de Nussbaum, a més de defensar el pluralisme axiològic, defensa la llibertat d'elecció dels individus com a dret inalienable i és, per tant, una posició liberal.

Doncs bé, segons Nussbaum el conseqüencialisme no és liberal: en imposar un criteri d'elecció de la millor opció que pretén tenir validesa en tots els àmbits, inclòs el privat o personal, imposa funcionaments sobre tots els individus i, per tant, és antiliberal.

Queda vist, així doncs, per què la posició de Nussbaum és deontològica. En primer lloc, perquè afirma *el deure* de tots els governs de defensar el dret de tots els individus a gaudir de les llibertats positives expressades en les capacitats centrals. Però "l'enfocament de les capacitats *també* se situa molt a prop de la deontologia en la seva adopció del liberalisme polític", ja que, com acabem d'explicar, la seva alternativa, el conseqüencialisme, no és compatible amb aquesta opció política.

Fixa-t'hi

1. En el primer paràgraf s'anuncia l'itinerari.
2. En el desenvolupament, se segueix el pla anunciat i s'obre un nou paràgraf cada cop que hi ha un canvi de tema.
3. Es fan servir connectors: "Cal, doncs", "o sigui", "és a dir", "però", "doncs bé", "així doncs", etc.
4. La redacció de la resposta acaba amb una referència explícita a la frase de l'enunciat, per posar en èmfasi que tot el que s'ha dit estava, en efecte, al servei d'aquesta explicació.

EXERCICI 2 (2 punts)

Comentari

En les proves PAU, l'exercici 2 pot tenir encara (com tenia fins ara) la forma d'una comparació. Per veure'n un model, amb els consells pertinents per respondre, pots consultar les pàgines 140-141 del llibre, en què hi ha un model de comentari de text d'un fragment de Descartes (dossier d'activitats de la unitat 4).

Però la pregunta pot plantejar també una situació o un problema i demanar-te com l'analitzarien dos o més autors estudiats. El model que presentem aquí és d'aquesta segona modalitat. En aquest cas, per respondre:

- 1 El primer que has de fer és demostrar que entens la situació presentada en la seva complexitat.
- 2 Quan sigui possible, en una primera resposta has de remarcar el contrast entre les dues opcions.
- 3 Cal, doncs, valorar primer la situació des de la primera perspectiva i, després, des de la segona perspectiva i fer la comparació explícita de totes dues.
- 4 La veritat sol ser, tanmateix, que perspectives diferents poden acabar defensant per camins diferents una mateixa acció davant d'una mateixa circumstància. Per tant, després d'haver donat les versions més radicals de les dues postures, és recomanable acabar matisant el que has dit i mostrant que, a la seva manera, totes dues opcions són raonables si atenen adequadament la realitat.
- 5 Valen també els consells per fer comparacions (pàgines 140-141 del llibre).

- 1** Considera la situació següent: L'alcalde d'una població rep l'oferta d'una multinacional per instal·lar una fàbrica de cotxes que pot portar molta riquesa a la població, però la seva implantació obligarà l'ajuntament a expropiar les propietats de la població humil que viu a la zona (que haurà d'anar a viure en un altre lloc) i tindrà efectes mediambientals nocius. L'alcalde i el seu equip es pregunten què han de fer.

Com creus que abordaria aquesta situació algú que prengués una perspectiva utilitarista? Per què? I com ho faria M. C. Nussbaum? Per què? Compara els enfocaments filosòfics dels dos plantejaments a partir del cas presentat.

Si prenem en consideració la versió més crua de la perspectiva utilitarista, el polític que prengués aquesta perspectiva argumentaria de la manera següent: en la situació plantejada, hi ha conseqüències positives i negatives. En el costat dels beneficis, la creació de llocs de treball, la millora de les infraestructures i, en definitiva, la prosperitat econòmica. En el costat dels perjudicis, un impacte negatiu per al medi ambient i la salut pública i danys evidents per a una part reduïda de la població que veurà afectada negativament la seva vida privada i, probablement, també els seus drets. Decidir si el projecte val la pena o no és una mera qüestió de càlcul: en la suma final, hi haurà més conseqüències positives o negatives? Si l'efecte sobre el medi ambient és assumible, i en vista que pel que fa a la resta de qüestions hi haurà molta més gent beneficiada que perjudicada, molt probablement decidirà tirar endavant el projecte.

Considerem ara la situació des de la perspectiva de Nussbaum. Des d'aquesta perspectiva, atendre els resultats té tot el sentit del món i, per tant, la manera de raonar del polític utilitarista no és del tot improcedent. Tanmateix, per a l'enfocament de les capacitats les llibertats positives o substancials, o sigui les capacitats, són expressió de la dignitat humana: el governant, en aquest cas l'alcalde d'aquesta població, té el deure de protegir-les per a tots i cadascun dels individus. Per aquesta raó, per a Nussbaum el rendiment econòmic no és raó suficient per implementar una política determinada com la de fer viable una fàbrica de cotxes, sinó que cal vetllar al mateix temps per la dignitat i la llibertat de tots i cadascun dels individus. En la situació descrita, el projecte podria estar atemptant contra diverses capacitats centrals de les persones foragitades: la salut física i mental, les emocions, la raó pràctica, l'afiliació (perquè se les desarelle) i el control

del propi entorn polític i material. I podria estar afectant igualment una capacitat central de tota la població, la de poder tenir una relació sana amb l'entorn natural. Des del punt de vista de Nussbaum, si l'anàlisi confirmés que la dignitat de persones concretes està realment en perill, caldria renunciar al projecte.

La diferència crucial entre totes dues perspectives és, així doncs, que la primera és conseqüencialista, mentre que la segona és deontològica. Per a la segona, certament cal veure que els resultats de les decisions polítiques preses siguin positius, però ara no es tracta només de la prosperitat econòmica, sinó de la dignitat humana. Per a aquest segon plantejament, hi ha línies vermelles que no es poden traspasar ni tan sols quan el càlcul del rendiment ho aconsella.

Per dir la veritat, però, la versió de l'utilitarisme que hem explicat no és la de tots els pensadors adscrits a aquesta escola de pensament. John Stuart Mill, amb la seva distinció de plaers qualitativament diferents, ja contempla la possibilitat de posar restriccions al criteri merament econòmic. D'altra banda, fins i tot des de la perspectiva de l'enfocament de les capacitats, l'atemptat contra la dignitat de la població expropiada deixaria de ser-ho si, a l'hora d'implementar el projecte, els afectats pactessin lliurement —sense coaccions— una solució amb l'ajuntament que fos satisfactòria per a totes dues parts i respectuosa de la seva dignitat.

El *com* és aquí tan important com el *què*. Tant un utilitarista com un seguidor de l'enfocament de les capacitats entenedrien que, en el cas de tirar endavant el projecte, les coses s'han de fer sense atemptar contra la dignitat de ningú.

Fixa-t'hi

1. Primer hem descrit la situació des de la perspectiva utilitarista.
2. En un segon moment, l'hem descrita des de la perspectiva de Nussbaum.
3. En un tercer moment, hem fet la comparació explícita entre totes dues opcions.
4. En quart lloc, hem matisat la resposta donada, perquè les coses acostumen a ser més complexes de com les versions esquemàtiques de cada posició teòrica les presenten.
5. A partir dels matisos fets, hem acabat mostrant el punt de coincidència que hi podria haver.
6. Cadascun d'aquests punts l'hem tractat en un paràgraf a part.

EXERCICI 3 (2 punts)

Comentari

El tercer exercici sempre consisteix en la discussió personal d'un argument. Donem consells per plantejar la resposta en les pàgines 173-174 del llibre, en què hi ha un model de comentari de text d'un fragment de Locke (dossier d'activitats de la unitat 5).

- 1** Considera l'afirmació següent: “L'experiència històrica ens diu que els qui tenen el poder en cada moment acostumen a mirar per ells i els de la seva classe, de manera que és ingenu pensar que elaborar una llista de les llibertats positives que cada govern ha de protegir pot millorar res en el món.” Indica si estàs d'acord o en desacord amb aquesta afirmació i aporta raons i justificacions per al punt de vista que vols defensar. [2 punts]

Aquest argument constitueix una crítica a l'enfocament de les capacitats defensat per Martha C. Nussbaum. L'argument no discuteix si la llista de capacitats centrals que l'autora proposa per defensar la dignitat de tots i cadascun dels individus és o no encertada, sinó que denuncia la seva inutilitat. Fins i tot si fos una formulació correcta de la dignitat humana, pensar que els governants la prendran en consideració per orientar les seves polítiques és no entendre la naturalesa del poder, que tendeix sempre a defensar l'estatu quo.

Com sosté l'argument apuntat, la història —com també l'actualitat— ens proporciona, en efecte, innumerable exemples de la falta d'escrúpols del poder, fins i tot en països on els governants hi han accedit per procediments democràtics. A nivell internacional, sembla que la relació entre països està presidida per la guerra de tots contra tots de què parlava Hobbes, en la qual tots els mitjans són permesos. Fins i tot els Estats Units, suposadament el principal defensor dels drets civils i la democràcia, quan han pensat que la guerra ho justificava, han institucionalitzat la pràctica de la tortura a Guantánamo, tant amb governs del Partit Republicà com amb governs del Partit Demòcrata. I no sembla que, quan l'estat —qualsevol estat— es percep en perill, tingui tampoc cap problema per actuar contra els drets humans dins les seves fronteres. En l'àmbit internacional, les amenaces dels tribunals internacionals que jutgen casos de crims de guerra només fan por als febles: ni Guantánamo, ni Ucraïna, ni Gaza no fan que els governants dels Estats Units, de Rússia o d'Israel tinguin cap por de cap tribunal internacional.

En un altre ordre de coses, els casos de corrupció en totes

les societats avançades mostren com, fins i tot allà on hi ha constitucions més explícitament defensores dels drets humans, la pràctica real dels polítics sovint consisteix a mirar només per interessos particulars, de partit o de classe.

Fins aquí, els arguments que semblen donar la raó a la crítica articulada en l'enunciat. I, tanmateix, la crítica seria justa només si l'enfocament de les capacitats pretengués resoldre tots els problemes de naturalesa política al món. En veritat, el seu objectiu probablement és més modest, i la viabilitat de la teoria ha de ser jutjada d'acord amb aquest objectiu. Perquè, si bé és veritat que hi ha corrupció, no ho és que tota la classe política sigui corrupta (aquesta afirmació antisistema acostuma a donar suport a posicions dictatorials), i si bé és cert que en estat de guerra els països creuen línies vermelles (aquest no és el tema de què s'ocupa Nussbaum), també és cert que la vocació política respon sovint al desig d'afavorir realment la societat a la qual el polític serveix. Per a aquesta situació de servei sincer a la societat en temps de pau, cal que el governant demostrï tenir no només bones intencions, sinó també idees clares sobre els béns que cal defensar. Doncs bé: és en aquesta situació que l'enfocament de les capacitats pot ser útil a una classe política preocupada per millorar realment la vida de les persones.

Per tant, la meua opinió és que la crítica que fa l'enunciat seria justa només si Nussbaum estigués presentant una teoria comprensiva, que volgués resoldre tots els problemes polítics, inclòs el de la guerra. Però la seva teoria se cenyeix, de forma explícita, a les polítiques de desenvolupament i, per tant, és només amb relació a aquestes polítiques, és a dir, per la mesura com les pot orientar, que ha de ser jutjada. Vist així, em sembla que l'enfocament de les capacitats, contra el que diu l'argument, sí que pot ser útil, per bé que —donant en part la raó a l'argument— amb una utilitat limitada.

Fixa-t'hi

1. El primer que fem és demostrar que entenem bé l'argument.
2. En la resposta, evitem prendre una posició plana: donem arguments a favor i en contra.
3. En els arguments, procurem donar exemples concrets.
4. Acabem establint de manera matisada la nostra posició.
5. Formalment, cuidem les transicions amb connectors i altres recursos retòrics: “Com sosté l'argument apuntat...”, “En un altre ordre de coses...”, “Fins aquí...”, “I, tanmateix...”, “Perquè, si bé..., i si bé..., també és cert...”, “Per tant...”.